

Rechtskundig Weekblad

Vereniging zonder winstgevend doel

Verschijnt elke zondag

Abonnementsprijs : 800 fr. per jaar

Postchekrekening nr. 3185.22

Beheer en Redactie : Prof. Mr. Ridder René VICTOR, Britselei 40, Antwerpen

De historiek van de beperking van het bewijs van verbintenissen door getuigen (B.W. 1341-48) ⁽¹⁾

Met dankbaarheid aan Prof. E. Lousse

Het bewijs door getuigen wordt in de praktijk veelvuldig toegepast. Soms zijn de getuigen, bij gebrek aan andere bewijzen, de enige personen die in staat zijn om de rechter klaarheid te brengen, al laat men hem de volstrekte vrijheid om aan wat ze zeggen het belang toe te kennen dat hij nodig acht.

Prof. Beudant ziet hierin juist een interessant aspect van het getuigenbewijs: « De getuigenis, eenvoudiger dan het schriftelijk bewijs, zou een laatste middel zijn dat de rechter toelaat een vrije overtuiging toe te meten « sans renier pour autant les cadres légaux que la loi lui impose. » ⁽²⁾

Maar dit belet niet dat de waarde van zulk bewijs steeds onzeker, verdacht is, vooral omwille van het subjectief karakter van de verklaringen. De mensen hebben elkaar altijd bedrogen en ze zullen het blijven doen, zodat een valse getuigenis geen theoretische mogelijkheid is. Trouwens gesteld dat de getuigenis in alle eerlijkheid geschiedt, dan nog blijft de waarde van een getuigenis onzeker. De getuige kan verkeerd gezien of gehoord hebben, misschien een (onbewuste) verkeerde interpretatie aan de feiten hebben gegeven. En deze onzekerheid wordt helemaal niet verminderd door het afnemen van een eed, bedoeld als waarborg voor een waarachtige getuigenis.

Dit bewijs is dus een juridisch probleem en controverse voor alle tijden. De manier waarop dit probleem werd opgelost, verschilt van eeuw tot eeuw, van volk tot volk.

« Waar de mensheid eerder gesproken dan geschreven heeft, ligt het voor de hand, dat het bewijs door getuigen veel eerder moet zijn gebruikt en veel ouder moet wezen dan het bewijs door geschrift. Hoe meer het gebruik, om mede door schrifttekens de gedachten tot uitdrukking te brengen toenam, des te meer zal het bewijs door getuigen op de achtergrond zijn gedrongen, waarbij men ongetwijfeld zal zijn uitgegaan van het ervaringsrecht, dat het geschrevene langer behouden blijft en nauwkeuriger in bijzonderheden vermag weer te geven wat de partijen hebben verklaard of wat er gebeurd is, dan een persoon na enige of geruime tijd in staat is met juistheid en vooral met nauwkeurigheid te verklaren... Waar de verscheidene

volkeren dezer aarde zowel in het verleden als nu ten opzichte van elkaar en ten opzichte van zichzelf ethisch (honeste vivere vb!) anders waren of zijn ingesteld, zal ook dit bewijsmiddel gedurende zijn bestaan van velerlei standpunt uit zijn beschouwd. » ⁽³⁾. Deze volzin van De Miranda laat ons het ethische moment aanvoelen, en het feit dat de eeuwige rivaliteit tussen getuigen en geschriften om iets te bewijzen, moet gezien worden op de totale achtergrond van de evolutie ener menselijke beschaving in tijd en ruimte, resultante van materiële, geestelijke, toevallige krachtlijnen, dus in zijn werkelijke relatieve gedaante, gegroeid door allerhande samenlopende feiten, toestanden en noden, tot wat het heden ten dage is.

De wetgever nu heeft zich weinig ingenomen getoond met het getuigenbewijs, ook al waren het oog- of oorgetuigen, getuigen de *audit* of door algemene bekendheid (*fando audire*) (*par oui-dire*). Men moet rekening houden met een totaalpsychologie, met het reageren van de gehele neigingsstructuur van het individu, en aangezien bij een persoon die te getuigen heeft, andere, althans ook andere neigingen dan die om de rechtvaardigheid te doen zegen, geactiveerd plegen te worden, meent Jac. Van Dael dat om deze reden ieder getuigenis in de regel onvolkomenheden en onjuistheden zal vertonen ⁽⁴⁾.

Om deze onvolkomenheid wat te beperken is het wel een constante in het getuigenbewijs van alle tijden dat men de regel « *voix d'un, voix de nun* » heeft laten gelden.

Wat dus het bewijs van verbintenissen door getuigen betreft, is de toelaatbaarheid dan ook sterk beperkt in het Burgerlijk Wetboek, dit om de omkoperij tegen te gaan, en de partijen te dwingen zoveel mogelijk hun overeenkomsten schriftelijk op te stellen, teneinde betwistingen en processen te voorkomen. We kunnen hierin twee regels onderscheiden :

1. In principe is het getuigenbewijs slechts toegelaten in zover de waarde van de betwiste zaak, interesten inbegrepen, een bepaalde som (nu 3000 fr.) niet te boven gaat.

2. Wanneer een schriftelijk bewijs werd opgemaakt wordt geen bewijs door getuigen toegelaten tegen of bven de inhoud der geschreven akte, noch omtrent het-

geen men mocht beweren dat voor, tijdens of na het opmaken dezer akte werd gezegd, ook al ware het belang der akte minder dan 3000 fr. (principe « lettres passent témoins »).

Het is duidelijk dat het getuigenbewijs slechts geldt als een « preuve préconstituée ». De vraag nu rijst of de beperkende regels van artikel 1341 B.W. al dan niet van openbare orde zijn. Dit wordt door het merendeel der auteurs ontkend, mede door het Hof van Cassatie (5). De Page gebruikt hiertoe o.m. het argument dat het getuigenbewijs in commerciële zaken niet zo strikt wordt beperkt (6). Ook wijst hij op het paradoksale van een gebruik dat geen geschrift eist voor sommige kontrakten. Dit gebruik zou dan niet alleen contra legem zijn, maar ook tegen de openbare orde.

Daarnaast leidt hij ook een argument af uit het niet-limitatief karakter van de uitzonderingen voorzien in artikel 1348 B.W. Wel poneert hij dat de toelaatbaarheid van het getuigenbewijs en haar voorwaarden een rechtskwestie vormen, onderworpen aan het toezicht van het Hof van Cassatie (7).

Hierna zullen we de groei van deze twee beperkende regels trachten te reconstrueren, nl. het ontstaan van een maximale waarde voor het toelaten van het bewijs door getuigen, en de evolutieve wisselwerking tussen het « témoins passent lettres » en het « lettres passent témoins ». Daarbij zullen we terloops wijzen op het uiteengroeien van de burgerlijke en de handelsregel.

* * *

I. Vóór de Ordonnance de Moulins (1566).

1. Het vóór-Romeinse recht.

Toen de mens uit de nevel der tijden van zijn primitief dierlijke toestand evolueerde tot een min of meer bewust en beschaafd wezen, drong zich aan hem het leven in een maatschappelijk verband op, met zijn essentiële structuren en vereisten van recht en ordening.

« Van het ogenblik af dat de mens zich in natie-verband verenigde, heeft hij het recht op eigendom erkend. Toen reeds ging het eigendomsbelang van het individu het algemene belang primeren. Het is om de wanorde, de chaos die daaruit volgde te vermijden, dat de eerste wetgevers aan de mens een manier van bewijs hebben voorgeschreven; nl. door de verklaring van een zeker aantal getuigen. Zo is uit de enge grenzen van het menselijk intellect de noodzaak van bewijzen in de administratie van het rechtswezen gegroeid » (8).

Tussen de oude teksten die onze stof behandelen zijn er weinigen die teruggaan tot het Oude Testament, een neerslag der lotgevallen van de Hebreëuwen, van de Oosterse zeden en gewoonten. De wet van Mozes is een der mijlpalen voor de rechtsgeschiedenis, daar ze zelfs gedeeltelijk nog overeenkomt met de teksten van het wetboek van Hammoerapi (Hammurabi), koning van Babylonië omstreeks 2050 vóór Chr., die heel Zuid-Mesopotamië onderwierp en waarvan in 1901 te Susa zijn wetboek werd gevonden (Louvre, Parijs).

Voorbeelden zijn legio in de *Exodus* met Mozes (« verleen hem die ongelijk heeft, geen hulp door valse getuigenis ») en vooral in *Deuteronomium*, hfst. 17,6 en 19,15: « Welke misdaad of zonde iemand ook heeft misdreven, één getuige zal tegen hem niet gelden, maar de uitspraak moet op de verklaring van twee of drie getuigen berusten. Wanneer een verdachte getuige tegen iemand optreedt, om hem van een vergrijp te beschuldigen, dan moeten beide mannen, tussen wie het geding gaat, in tegenwoordigheid van een priester en rechters, die er in die dagen zullen zijn, voor het aanschijn van Jahweh treden, en de rechters moeten dan een zorgvuldig onderzoek instellen ».

Of Jeremias vb.: « Koop u de akker voor geld, en neem er getuigen bij » (hfst. 32). Deze geest werd ook overgenomen in het *Nieuwe Testament*: « Op het woord van twee of drie getuigen krijgt iedere zaak haar beslag » (9). « Schendt iemand de wet van Mozes, dan moet hij zonder genade sterven op het woord van twee of drie getuigen » (10). « Aanvaard geen beschuldiging tegen een presbyter tenzij op het woord van twee of drie getuigen » (11). Of Jezus tegen de rijke jongeling: « Gij zult niet doden, gij zult geen echtbreuk plegen, gij zult niet stelen, gij zult niet vals getuigen... » (12).

Een onderscheid voor criminele en burgerlijke rechtzaken werd bij het mondelinge getuigenbewijs nog niet gemaakt.

De Hebreëuwen (Israëlieten) zelf beïnvloed door de Oosterse, zelfs Aziatische geest, waren bron voor rechtsinspiratie voor de Feniciërs en zo voor de Grieken, die op hun beurt door de Romeinen werden nagevolgd, die doorheen de Middeleeuwen tot de moderne wetgeving hun kapitale invloed op het rechtsleven bleven uitspreiden.

Het bewijs door getuigen op burgerlijk als strafrechterlijk gebied was door hen allen gekend en gebruikt.

2. In het Romeinse recht.

Het bewijs van verbintenissen door getuigen, zoals het gereguleerd is in ons B.W. art. 1341 tot 1348, vindt volgens sommige auteurs (13) zijn verre oorsprong in het Romeinse recht. Anderen minimaliseren de invloed van het Romeinse Recht (of ontkennen die zelfs) op het tot stand komen van voornoemde artikels (14).

Al scharen we ons persoonlijk achter deze laatste, omdat we geloven dat ze het bij het rechte eind hebben wanneer ze beweren dat deze regels van recentere oorsprong zijn, toch geven we volledigheidshalve een overzicht van het bewijs door getuigen in het Romeinse Recht.

Het getuigenbewijs werd bij de Romeinen eeuwenlang toegelaten in alle soorten zaken, daar weinig mensen « geleerd » waren en er aanvankelijk schier geen geschreven oorkonden bestonden, behalve dan wat betreft heel belangrijke aangelegenheden.

Omtrent de eigenlijke rol van het getuigenbewijs in het Romeinse Recht, stelt A. Lévy twee pregnante vragen (15).

1. was het getuigenbewijs, bij gebreke van schrift, zonder beperking toegelaten? (richting « témoins passent lettres » !)

2. was getuigenbewijs tegen schrifturen ontvankelijk? (voorkeur « lettres passent témoins »).

De eerste vraag mag positief worden beantwoord.

In het klassieke Rome vigeerde de vrije bewijstheorie volgens reskript van keizer Hadrianus:

« Quae argumenta ad quem modum probandae cuique rei sufficient, nullo certo modo satis definiri potest. Sicut non semper ita saepe sine publicis monumentis cuique rei veritas deprehenditur. Alias numerus testium; alias veluti consentiens fama confirmat rei de qua quaeritur fidem. Hoc ergo solum tibi rescribere possum summam non utique at unam probationis speciem cognitionem statim aligari debere, sed een sententia animi tui te aestimare oportere, quid aut credas aut parum opinaris. » (Digesta).

De rechter heeft zodus in iedere zaak de volle vrijheid, zowel in keuze als in de waardering van al de bewijsmiddelen die door de wet zijn vastgesteld.

De tweede vraag (getuigenbewijs ontvankelijk tegen schrifturen) is controversieel. Sommigen sluiten getuigenbewijs tegen schriftelijk bewijs rondweg uit (17), anderen stellen ze op gelijke lijn, of geven getuigenbewijs prioriteit.

Van een stroming of leer « schrift boven getuigen » mag men nog niet spreken, al deze regels waren nog « onvast en zwevend ».

Dat het getuigenbewijs anderzijds zelfs sterk in zwang was, blijkt o.m. uit de *Twaalf Tafelenwet*, waarin hevig wordt gereageerd tegen valse getuigen, en ook uit de burgerlijke codes (*De Testibus, de Fide Instrumentorum, de Probationibus*). Zelfs de partijen en hun advocaten konden de getuigen ondervragen in aanwezigheid van de rechter (cfr. Cicero, *Pro Flacco*: «...bene testem interrogavit...») en dit niet alleen in criminele zaken. Het gevaar nochtans voor « een té weelderige fantasie van getuigen » has Justinianus ingezien, de eerste die een eigenlijke beperking van het getuigenbewijs invoerde. Wanneer een schuld in geschrift was vastgelegd was het de schldenaar niet toegestaan zonder geschrift te bewijzen, dat hij de schuld geheel of gedeeltelijk had terugbetaald, tenzij hij vijf getuigen kon voorbrengen (« quique testes idonei et summae atque integrae opinionis »), die onder ede konden verklaren dat de betaling in hun tegenwoordigheid had plaats gevonden (C. III, 20, 18). Dit schijnt een pro-argument voor het « lettres passent témoins », doch juist het kleine gebied (alleen « solutio », betaling) doet het ons als een zwakke poging van de Keizer zien om het getuigenbewijs tegen schriftuur enigszins aar banden te leggen. Sommigen nochtans wilden hiermee juist de superioriteit van de getuigen op het geschrift aantonen (bv. Boiceau).

Johannes Faber⁽¹⁸⁾ ziet het als volgt:

Quid ergo, si, ad invicem contrariantur testes et instrumenta? *Glossa* dicit quod sunt necessarij tres vel quattuor testes ad reprobandum instrumentum publicum. *Ber.* quod quattuor. *Innocentius* et *Hostiensis* quod duo. Dic plenius quod, aut testes inscripti in instrumento producuntur contra instrumentum, aut alii.

Primo casu, aut omnes aliquis de numero necessario contradicunt; et non creditur instrumento: aut qui supra numerum; et tunc, si unus, nihil facit: aut plures, et dic ut in secundo membro. In quo dic quod aut inscripti vivunt, et cum instrumento deponunt, et tunc requiruntur tot quod excedant. Aut sunt mortui, et tunc, aut instrumentum juratum aliis testibus, et sunt necessarij ad reprobandum quod excedant, aut non; et tunc sufficiunt duo, si sint homines auctoritatis; vel si, secundum qualitatum negotii, melius probetur per testes quam instrumenta; vel si sit negotium recens. Hoc enim ex arbitrio judicis dependet, propter paritatem... ».

Hiermee is hij eveneens een geestesgenoot van het « témoins passent lettres ». Toch schijnt de bepaling van Constantinus (*de Fide Instrumentorum*), die het gezag van titels en getuigen voor het gerecht gelijkstelde, wel de hoofdregel te zijn geweest in de verhouding tussen beide:

« In exercendis litibus eandem vim obtinent tam fides instrumentorum quam depositiones testium »⁽¹⁹⁾.

Geen enkel bewijs had voorrang op het andere in principe. Vandaar dat Maran in zijn commentaar opmerkt: « Aliquando soli testes non sufficiunt, ut ex lege secunda, supra, *de Testibus*, restituta ex *Basilicis* a domino Cujacio. »

Op gebied van de verbintenissen merken we een gelijklopende evolutie op: de *stipulatio*, het verbaal contract, de aangewezen vorm voor elke overeenkomst, die men bindend wilde maken, verloor gaandeweg zijn onbeperkte waarde. Sedert in het klassieke recht de door boekschuld ontstane *expensilatio* het begin vormde van de opgang van het literaal contract, was dit nog meer in waarde in de keizertijd. Bij het in onbruik raken van de *expensilatio* groeide de « *litterarum obligatio* ». Bij Justinianus werd de schuldtekentenis die aan de gestelde voorwaarden voldeed, rechtsgeldig. We kunnen drie etappes onderscheiden:

1. Septimius Severus en Caracalla hechtten een uitzonderlijk belang aan de geschreven akte.

2. Constitutie van Leo in 482: de plechtige vorm (*contractus « verbis »*) werd niet meer verplichtend geacht, alleen de wil telde.

3. Justinianus: geen geldige tegenproef mogelijk wanneer er een geschreven tekst is met datum en plaats, en waaruit daarbij blijkt dat beide partijen aanwezig zijn. (cfr. *supra*).

Het belang van het Romeinse Recht bij het ontstaan van de artikels 1341 tot 1348 van ons B.W. moet dus niet te hoog geschat worden. Het adagium « lettres passent témoins » dat deze artikels bezielt, is slechts te vinden bij Justinianus, en dan nog in beperkte mate.

We geloven eerder dat het Romeinse Recht, voor vele huidige rechtsregels, vooral dan voor zaken- en verbintenissenrecht in de Westerse landen, de eerste inspiratiebron, in dit geval alleen een mindere rol heeft gespeeld. Vooreerst omdat het Romeinse Recht eigenlijk *wenig* heeft bepaald dat *rechtstreeks* verband houdt met de twee regels die voor het getuigenbewijs van verbintenissen uit overeenkomst worden vastgelegd, ten tweede omdat (zoals in de volgende artikels zal blijken) het historisch ontstaan van deze regels later, uiteraard tijdsgebonden gegroeid is.

Wel is het Romeinse Recht misschien een toetssteen geweest voor de juristen, die het getuigenbewijs bestudeerden, een soort argument van niet-contradictie bijvoorbeeld, maar als materiële bron zouden we het Romeinse Recht niet onmiddellijk durven aanwijzen.

3. In het Frankrijk vóór 1566 « Droit coutumier. - Droit écrit ».

De nieuwe reeks invallen brachten een gevoelige achteruitgang teweeg op kultureel gebied. Veel van de Romeinse civilisatie ging verloren en de nieuwe volkeren hadden een veel lager beschavingspeil. (« barbaren »)

Op rechterlijk gebied werden het eveneens *dark ages*: het recht van de vroege Middeleeuwen was al even « barbaars » en primitief als de beschaving. Als bewijsmateriaal bestond alleen het godsoordeel, de vuurproef, een waterproef, een tweegevecht. (een prachtig voorbeeld van deze geest en zeden treft men in *Karel ende Elegast* aan met het episch tweegevecht van Elegast tegen Eggeric!)...

Hoever stonden we hier van het recht van Justinianus. Wel leefde het Romeinse recht voort in vereenvoudigde vorm onder de Romaanse bevolkingselementen (op grond van het « personaliteitsbeginsel »), en gingen de decreten van de Keizer over in het Canoniek recht, maar toch zou er heel wat tijd verlopen eer het recht uit zijn dieptepunt zou gehaald worden.

Dit dieptepunt van het recht en deze a.h.w. mythische bewijsvoering door beroep te doen op « hogere » machten, is wellicht te zoeken in het bredere kader der afbrokkeling van het machtige en gecentraliseerde rijk van Karel de Grote in een oneindig aantal landschappen met elk eigen feitelijke zelfstandigheid. De feodale maatschappij met haar autarkische, éénvoudige structuur had geen behoefte aan een diepgaande regeling van het burgerlijk recht en daarbij kwam nog de onder- of onontwikkelde der grote massa, zodat het lezen en schrijven tot de geestelijkheid beperkt bleef.

Het Canoniek Recht bood ook geen nieuwe inzichten voor het getuigenbewijs. Grotendeels werd het geïnspireerd door het Justiniaanse recht, evangelie en kerkva-

ders (vb. *Decretum Gratiani*, ± 1140). Alleen twee of drie getuigen geven een « vol », geldig bewijs. De grond voor de tweeheid van de getuigen is de psychologische natuur. Toelaatbaarheid van verbale getuigenis tegen schriftelijk bewijs was even willekeurig en onvast als in het Romeinse Recht, met een prevalentie toch voor het getuigenbewijs.

Vermeldenswaard is wel dat de vorm van getuigenverhoor in Frankrijk aan het canonieke recht ontleend werd, in het bijzonder het instituut van de « geheime enquête ».

Zo kwam met het vooruitschrijden van de beschaving algemeen weerom het getuigenbewijs in voege in plaats van het gruwelijk godsoordeel en tweegevecht, waartegen ook de Kerk zich verzette, de « verzachting der zeden » stimulerend.

Daarnaast komt zoals bij de Romeinen eeuwen vroeger het schriftelijk bewijs in voege, omdat er meer geleerden en geletterden kwamen en vooral omdat de waarde van het getuigenbewijs ontstellend onzeker bleef.

Een nuttig procédé van germaanse oorsprong was de « chirograaf ». Dit document had evenveel exemplaren als geïnteresseerde partijen. Om bedrog te fnuiken en het bewijs te vergemakkelijken werden de exemplaren zo van elkaar gescheiden (door inkarteling vb.) dat zij bij samenvoeging weer in elkaar moesten « passen ». Over de scheiding stond een tekst (het woord « chirograaf » soms).

De waarde van het schriftelijk bewijs was volgens G. Lepointe⁽²⁰⁾ afhankelijk van de aard van het stuk.

Publieke geschriften door een notaris of een andere ambtenaar opgemaakt hadden volle waarde. De onderhandse zouden slechts bewijs hebben gevormd voor zover ze geen tegenbewijs wilden zijn. Het verlenen van een authenticiteitskarakter aan de geschriften die tot bewijs moesten dienen van buitengerechtelijke handelingen wordt in haast gans Frankrijk de opdracht van « notarii ».

Al moeten we hier een onderscheid maken tussen het Zuiden en het Noorden! Onder Italiaanse invloed ontstond het notariaat reeds in het Zuiden tijdens de tweede helft van de twaalfde eeuw.⁽²¹⁾ Dat notariaat, gesticht in 803 door Karel de Grote, verwierf eerder langzaam zijn belangrijkheid:

« Tant que les conventions et les sentences judiciaires furent verbalement conclus et publiées, la mission du notaire, pas plus que celle du procureur, n'eut sa raison d'être. »⁽²²⁾

Eerst door de gerechtelijke hervormingen van de H. Lodewijk krijgt het (Parijse) notariaat een ongekende macht en autoriteit. Zijn bevoegdheidsfeer zal dan nog vergroten.⁽²³⁾

Ook nog andere factoren zullen meebrengen dat de rol van het geschrift steeds groter wordt. Ondanks het vigerende « témoins passent lettres » zal men meer en meer een beroep doen op het geschrift omdat een reeks instellingen zijn ontstaan of zich hebben veralgemeend, die aan het geschrift het karakter van authenticiteit verlenen, o. m. het notariaat in het Zuiden, de schepenbrieven in het Noorden, de oorkonden opgesteld door de leenhoven, de officialiteitsbrieven (13^e eeuw), oorkonden van zegelbewaarders (13^e eeuw) en van *notarii* (vooral 14^e eeuw)⁽²⁴⁾. Zoals evenwel blijkt uit de beperking inzake de private geschriften, bleef de getuigenis « la preuve par excellence » in het oude recht vóór de *Ordonnance de Moulins* (1566). Het gewoonterecht vooral werd overal gekenmerkt door deze triomf van het getuigenbewijs. Tekenend voor deze voorkeur is een uitlating van Boutillier (*Somme rural*, tit. 106, pg. 621).

« S'il advient que, en jugement, une partie se veuille aider de tesmoings singuliers, sachez que la vive voix passe la vigneuer de lettres, si les tesmoings sont contraires aux lettres. Et se doit le puge plus arrester à

la déposition des tesmoings qui de saine mémoire déposent et rendent sentence de leur déposition, que à la teneur des lettres qui ne rendent cause. »

Vermelden we daarbij terloops dat de rechtsgeleerden, zoals Bertrand⁽²⁵⁾, aan de romeinse wetten bv. slechts een suppletief karakter toekennen; zij zijn slechts van toepassing bij afwezigheid van tegenstrijdige gewoonten. Dit toont ons duidelijk het primerend belang aan van het gewoonterecht, en dat gewoonterecht nu hield het bij het getuigenbewijs.

A. Loysel haalde in zijn werk over de *Institutes Coutumières* het beroemde adagium aan: « Témoins passent Lettres. » (Boek 5, tit. 5,4). Volgens Ph. Godding⁽²⁶⁾ vindt dit adagium zijn oorsprong niet in het gewoonterecht. Boutillier, die het volgens hem het eerst zou hebben geformuleerd zou het bij de glossatoren ontleend hebben: « dignior est vox viva testium quam vox mortua instrumentorum. » Het is in elk geval een feit dat het eeuwenlang de bewijsvoering in 't algemeen in Frankrijk (en elders) heeft beheerst. Boiceau drukt het later als volgt uit: « Témoins par vive voix détruisent lettres. » En daarnaast wijzen spreuken op het woekeren van de kwalen aan deze bewijsvoering verbonden: « Bien fol qui se met en enquête, car le plus souvent qui mieux abreuve mieux preuve. » (Loysel)

De tegenstelling tussen *droit coutumier* (noordel. « pays de coutumes ») en « *droit écrit* » is bekend, doch mag niet absoluut doorgevoerd worden. Zowel Noord- als Zuid-Frankrijk had zijn gewoonterecht. Alleen had men in Zuid-Frankrijk het Romeinse Recht behouden, zelfs in verzamelingen romeinse wetten vóór Justianus. Ook maakte het Zuiden vroeger dan het Noorden de Renaissance van het Romeinse Recht door, vooral onder invloed van de school van Bologna. Daarbij komt dan nog de niet te onderschatten economische faktor: het zuiden was een zenuwknoop van intensief handelsverkeer (vb. de bloeiende jaarmarkten) en meer vatbaar voor vreemde, nieuwe invloeden uit de ganse Middellandse zee-streek en vooral uit Italië.

In het Noorden huldigde men de regel « *coutume passe droit* » en hield men sterk vast aan het uit eigen bodem gegroeide gewoonterecht der landschappen. Aan de universiteit van Parijs was het onderwijs in Romens Recht verboden (tot 1679) en werd alleen Canoniek Recht geïndoctrineerd. Reeds vóór de toename van de monarchale en centraliserende tendensen, waarbij een Karel IX vb. in 1553 door de *ordonnantie* van Montils-les-Tours de redactie van alle coutumes, usages en styles van Frankrijk beval, vinden we een groot aantal geschreven coutumes welke veelal te danken zijn aan particulier initiatief. De coutumes gaven in het geheel nog geen regeling van het bewijsrecht, ofwel een zeer gebrekkige. Na het midden van de 13e eeuw werd in plaats van tweegevecht e.a. officieel verkregen vooral « het getuigenbewijs » en alle verdere goede en loyale bewijsmiddelen, waaronder geschriften (*charte*) aan te wenden. » (*ordonnantie van Lodewijk IX*, 1260).

De meridionale « *pays de droit écrit* » gaan ons meer speciaal interesseren, daar we menen dat het beroemde « *lettres passent témoins* » vooral in het vigerend recht der meridionale of zuidelijke streken van Frankrijk indirect doch organisch is gegroeid, en bijzonder dan in de streken waar naast de — onder romeinsrechtelijke invloed — « *ratio scripta* » ook nog stadsgewoonten, aangepast aan een pragmatisch internationaal handelsverkeer, heersten. (Montpellier, Toulouse!) Immers de zuidelijke streken werden op hun beurt direkt beïnvloed door het stedelijke recht uit Italië⁽²⁷⁾, de opkomende Renaissance van het Romeinse recht, zodat we de *eigenlijke bron* van de uitsluiting van getuigenbewijs en overwinningsteken van het

« lettres passent témoins » mogen zien in de Italiaanse *statuta*, in het bijzonder in deze van *Bologna* (28).

In de vroegste Middeleeuwen zijn de opvattingen omtrent getuigenbewijs en beperking tegen schriftuur vaag geformuleerd. Het romeins geïnspireerd *Breviarium Alaricianum* dat bekendheid genoot in « les pays de droit écrit », schijnt het getuigenbewijs tegen de schriftelijke acte te verbieden. Doch de praktijk schijnt in 't begin ook hier een wonderlijke tegenzin tegen alle geschriften gehad te hebben, en toch gingen uit de meridionale streken de eerste stemmen op om aan de misbruiken aan het getuigenbewijs verbonden een einde te maken. De pays de droit écrit blijken aanvankelijk in de praktijk niet veel anders dan deze van het droit coutumier.

Over het middeleeuws recht van Toulouse handelt M. Castaing-Sicard als volgt (29). Reeds in de 11e en 12e eeuw boekte het geschrift als bewijs vooruitgang: « sans jamais devenir obligatoire, la preuve écrite a vu son rôle s'accroître avec l'habitude de rédiger un écrit pour toutes les affaires de quelque importance. » Voor de 13e eeuw verwijst zij naar art. 16 van de coutumes: « quod creditor... tenetur dicere si petit illud debitum cum carta vel sine carta... » Samenvattend kunnen wij zeggen dat het getuigenbewijs vooral gold bij gebrek aan een geschreven bewijs, dat het tegen publieke akten slechts onder bepaalde voorwaarden werd toegelaten, en dat zijn belang geleidelijk verminderde in de 13e eeuw, al was het verlies van de titel reeds een dispenserende omstandigheid: « ...exhiber son titre ou déclarer qu'il l'avait perdu, sans cela le débiteur n'est pas tenu à répondre. »

4. De Italiaanse *statuta*.

In Italië bloeide een opkomend stedelijk recht en een Renaissance van Romeins Recht, vooral onder invloed der Bo'ognese School. Commentatoren van Romeins Recht, handelend over de verhouding tussen mondeling en schriftelijk bewijs spraken elkaar dikwijls tegen. Anderen als Bartolus streven een compromis na en zeggen: « Testes et instrumenta aequiparantur ». In de meeste gevallen, ook bij de postglossatoren en scho'astici, treffen we bij de verhouding schrift-mondeling bewijs een zuivere casuïstiek aan, zonder vaste regelen.

Algemeen werd toch aanzien: « regulariter magis creditur instrumentis quam testibus » (Paris de Puteo). Voor de rest was alles onpraktisch en onvast.

Daarentegen werd al vroeg in de Italiaanse *statuta* merkwaardigerwijze het getuigenbewijs in speciale gevallen of boven zekere bedragen verboden. Boiceau en Danty wijzen op het verbod van getuigen in verschillende vormen. Als algemeen aangenomen datum geven ze in hun werken 1454: het statuut van Bologna.

Doch in werkelijkheid kunnen we nog hoger opklimmen. Zo verbieden *statuta* van Cumae van 1202, van Milaan van 1216, van Valtellina en van Modena het getuigenbewijs geheel in een aantal gevallen, o.a. voor schenkingen, testamenten en verkoop van onroerende goederen. Een zeer algemeen verbod van getuigenbewijs boven een bepaald bedrag vinden wij in de statuten van Parenzo van 1363, van Sassari in 1316.

In dergelijke *statuta* vinden wij de oorsprong van ons art. 1341 B.W. Waarschijnlijk hebben deze statuten geen direkte invloed op de franse wetgeving gehad. Een speciale plaats toch nemen de *statuta* van Bologna in, (30) welke vermoedelijk een meer direkte invloed op het franse recht hebben uitgeoefend. Daterend uit 1454 zijn deze zeker uit een oudere redactie overgenomen, tenminste uit 1389. Bepaald wordt « ne falsi testes producuntur », dat, wanneer van enige verbintenis, de waarde van 50 Bolognese pond te boven gaande, een schriftelijke

akte opgemaakt is, men niet door getuigen mag bewijzen het te niet gaan der schuld, noch dat de crediteur bekend zou hebben dat de schuld was te niet gegaan. Evenmin mag worden bewezen een verleend uitstel van betaling, of mag een schuldeiser, wiens vordering 100 Bolognese ponden te boven gaat, die vordering door getuigen bewijzen. Dit positieverschil tussen debiteur en crediteur wordt verkleaard doordat de debiteur tegenbewijs levert tegen een bestaand geschrift, dat op zichzelf volledig bewijs oplevert. terwijl het er bij de crediteur niet om gaat tegenbewijs te leveren en voorts « quia reorum vel debitorum est semper negare ». Op deze bepalingen worden enkele geldige uitzonderingen gemaakt.

Zeer consequent sluit een statuut van Bologna, in procedures boven 25 Bolognese ponden, ook de partij-eeed uit (*juramentum necessarium*), « quia nonnulli frequenter et sine conscientia contra Deum et veritatem jurare non verentur. »

Hierin mogen we wel degelijk de bron van beperking van getuigenbewijs van ons huidig recht zien. Hierna worden de omstandigheden en invloeden aan de grond van deze beperking, samen met de twee ordonnances, nog verder uitgewerkt.

II. Het ancien droit (na 1566).

1. De bepaling van de Ordonnance de Moulins in 1566, art. 54.

In de woelige tijden van de honderdjarige oorlog (1337-1453), de oorlogen om Italië (!) (1494-1518) en met Karel V (1520-1559) was men in Frankrijk de nadelen van het « témoins passent lettres » gaan voelen.

Heel gemakkelijk kon men zich tegen goede beloning van valse getuigen voorzien. (cfr. Loysel... qui mieux abreuve, mieux preuve...) Gevolg was dat de wra'king van getuigen een enorme omvang had aangenomen en de processen hierdoor oneindig aansleepten en steeds kostbaarder werden.

De rechters stonden daarin ook in een benarde positie. Toen koning Karel IX de standen te Moulins bijeen riep om hun mening te vernemen omtrent een hervorming der rechtsvordering, besloot het Parlement van Toulouse zijn afgevaardigden, Daffis, *Premier Président* en Sabatier, oud-Raads'id, op te dragen bij de koning op een algemene herziening van het bewijsrecht en van de positie der getuigen aan te dringen, teneinde de vele misbruiken te onderdrukken. Door hun toedoen werd artikel 54 van de *Ordonnance de Moulins sur la réforme de la justice* (februari 1566) opgesteld in de volgende termen:

« Pour obvier à la multiplication des faits que l'on a vu ci-devant être mis en avant en jugement, sujets à preuve de témoins, & reproches d'iceux, dont adviennent plusieurs inconveniens & involutions de procès: avons ordonné et ordonnons que dorénavant, de toutes choses excédant la somme ou valeur de ceut-livres pour une fois payer, seront passés contrats seulement sera faite & reçue toute preuve desdites matières, sans recevoir aucune preuve par témoins, outre le continu audit contrat, ni sur ce qui serait allégué avoir été dit ou convenu avant icelui, lors & depuis: en quoi n'entendons exclure les (preuves des) conventions particulières, & autres qui seroient faites par les parties, sous leurs seigns, sceaux & écritures privées. » (31)

Na de typische aanhef (« pour obvier ») die de reden van het wetsartikel aangeeft, volgt de eigenlijke maatregel:

Van nu af zal er van de zaken, die de som of de waarde van honderd pond te boven gaan, een kontrakt

dienen opgemaakt te worden voor notarissen en getuigen. Het getuigenbewijs zal niet worden toegelaten tegen of boven de inhoud van dat kontrakt.

We kunnen de tekst van het artikel als volgt indelen :

1. Aanhef: de maatregel wordt genomen ter voorkoming van de menigvuldige gevallen van betwisting over het getuigenbewijs met hun onaangename nasleep van processen.

2. Afkondiging van de maatregel (« *avons ordonné et ordonnons...* »)

a) voortaan moet er van alle zaken die de som of de waarde van honderd pond te boven gaan een akte (kontrakt) opgemaakt worden voor notarissen en getuigen.

b) Deze akten alleen zullen een bewijs leveren van de desbetreffende zaken en zij alleen zullen als zodanig aanvaard worden, zonder dat men enig bewijs door getuigen zal aanvaarden, tegen of boven de inhoud van genoemde akte, noch van wat men zou beweren gezegd of overeengekomen te zijn voor, tijdens of na het opmaken der akte.

c) aanhangsel: de particuliere overeenkomsten en andere die door de partijen zouden gemaakt zijn, onder hun handtekeningen, zegels en private geschriften worden hier niet uitgesloten.

De reden of motief (de ziel van de wet) wordt aangegeven in het eerste deel (« *pour obvier* »). Het is dus duidelijk dat deze maatregel bedoeld is als een beperking van het getuigenbewijs. Door het getuigenbewijs te beperken wat betreft de waarde van de zaak die moet worden bewezen (maximum honderd pond), wil men het misbruik bestrijden dat in de loop der tijden in verband met het getuigenbewijs is opgekomen: omkoperij. (cfr. ook « *la loi du moindre effort* » der rechters om banale processen niet te moeten voeren.)

De relatief kleine waarde zal meebrengen dat omkoperij praktisch overbodig wordt, daar het immers de moeite niet zou lopen.

Daarbij zal het tweede lid van het tweede deel (cfr. onze indeling) een domper op de triomf van het bewijs door getuigen, uitgedrukt in het « *témoins passent lettres* ».

Voortaan geldt dit adagium niet meer onvoorwaardelijk en altijd. Een eerste stap is gezet naar de nieuwe regel « *lettres passent témoins* ».

Samenvattend kunnen we zeggen dat met artikel 54 van de *Ordonnance de Moulins* van 1566 voor het eerst in het (oud-)franse recht een wettelijke beperking aan het getuigenbewijs wordt gesteld.

Wat meer is, de beperking werd hier tamelijk scherp gesteld. De maximumwaarde vormt daarbij een nieuw element.

Dat deze maatregel werkelijk beantwoordde aan een noodzaak, bewijst ons het feit dat hij geestdriftig door het parlement van Parijs bevestigd werd bij meerdere gelegenheden, ondanks het feit dat deze bepaling bij velen aanvanke ijk verzet uitlokte, zoals we verder zullen zien.

Dit artikel 54 betekent een plotse en diepgaande verandering in het gehele bewijsrecht.

2. De bevestiging in de grote ordonnantie van 1667.

In de grote ordonnantie van 1667 (Lodewijk XIV-Colbert) gegeven te St.-Germain-en-Laye in april 1667, vinden we de bevestiging van art. 54 van de *Ordonnance de Moulins*:

Titel 20: « *Des faits qui gissent en preuve vocale ou littéraire.* »

Art. 2: « *seront passés actes par-devant notaires, ou sous signature privée, de toutes choses, excédant la som-*

me ou valeur de cent livres, même pour dépôt volontaire; & ne sera reçu aucune preuve par témoins contre & outre le contenu aux actes, ni sur ce qui seroit allégué dit avant, lors, ou depuis les actes, encore qu'il s'agit d'une somme ou valeur moindre de cent livres, sans toutes fois rien innover pour ce regard, en ce qui s'observe en la justice des juges & consuls des marchands. »

Art. 3: « *et entendons exclure la preuve par témoins pour dépôt nécessaire, en cas d'incendie, ruine, tumulte ou naufrage, ni en cas d'accidents imprévus, où on ne pourroit avoir fait des actes, & aussi, lorsqu'il aura un commencement de preuve par écrit.* »

Art. 4: « *et n'entendons pareillement exclure la preuve par témoins pour dépôts faits en logeant dans une hôtellerie, entre les mains de l'hôte ou de l'hôtesse qui pourra être ordonnée par le juge, suivant la qualité des personnes, & les circonstances du fait.* »

Art. 5: « *Si, dans une même instance, la partie faits plusieurs demandes, dont il n'y ait point de preuve, ou commencement de preuve par écrit, & que jointes ensembles, elles soient au-dessus de cent livres, elle ne pourront être vérifiées par témoins, encore que ce soit diverses sommes qui viennent de différentes causes, & en différens tems, si ce n'étoit que les droits procédassent par succession, donation ou autrement, de personnes différentes...* » (32)

Bij vergelijking van deze artikels met art. 54 van Moulins, moeten we het volgende opmerken:

1. Alhoewel het motief (« *pour obvier* ») niet wordt herhaald, is het duidelijk dat het door de grote ordonnantie is overgenomen.

2. Ook in de termen komen de ordonnanties in grote lijnen overeen: beide verkondigen dat van alle zaken boven de honderd pond of livres door een notaris acte dient te worden opgemaakt. In 1667 is daaraan toegevoegd « *ou sous signature privée* », maar in feite heeft Moulins hetzelfde willen zeggen in « *en quoi n'entendons exclure les conventions particulières, & autres qui seroient faites par les parties, sous leur seigns, sceaux & écritures privées* ». Ze drukken zich ook gelijk uit wanneer ze het getuigenbewijs verbieden, « *outre le contenu du contrat ou actes* » en als ze het hebben over « *ce qui seroit allégué avoir été dit avant, lors et depuis...* ». De ordonnantie van 1667 heeft hier alleen een verkrachting van de regel van Moulins willen voorkomen door in te lassen: « *...encore qu'il s'agisse d'une somme ou valeur moindre de cent livres...* ». Men zou bv. meerdere betalingen onder honderd pond of livres tegen een verbintenis kunnen aanvoeren, met het doel er het getuigenbewijs te laten op toepassen. Waarschijnlijk heeft de praktijk deze inlassing geïnspireerd.

Toch zijn er eveneens enkele *verschilpunten* te noteren:

1. Art. 2 geeft eerst een belangrijke wijziging in de term: het « *seront passés contrats...* » van Moulins wordt in 1667 « *seront passés actes...* » (ook aangenomen in de *Code Napoléon*, art. 1341, a: « *il doit être passé acte!* »). De « *ratio* » van de wijziging van « *contrats* » naar « *actes* » is duidelijk wanneer men weet dat « *contrat* » in Frankrijk speciaal betekent « *une convention par laquelle une ou plusieurs personnes s'obligent.* » De letter van de *Ordonnance de Moulins* zou zo alleen op « *obligatoire* » overeenkomsten slaan. Doch dit was zo niet bedoeld (cfr. slotalinie van art. 54 van Moulins: « *en quoi n'entendons exclure les conventions particulières et... écritures privées.* ») In 1667 gaf « *actes* » elke schriftelijke wilsuiting aan, hetzij obligatoir, hetzij liberatoir, hetzij enig zakelijk recht vestigend. « *Ieder wilsuiting, die een onderwerp ter waarde van meer dan 100 francs betreft, behoort schrift-*

lijk plaats te vinden.» Ziedaar de kern der bepalingen van beide ordonnantieën in het *Code Napoléon*, art. 1341 overgenomen.

Art. 2 bevat ook een uitzondering op de regel van Moulins: « sans toutes fois rien innover pour ce regard, en ce qui s'observe en la justice des juges & cousuls des marchands.» Deze uitzondering is vooral van praktisch nut. Hiermee vervalt immers het zwaarste argument tegen de *Ordonnance de Moulins* zoals we verder zullen zien.

2. Art. 3 handelt in zijn verbod uitdrukkelijk over « le dépôt volontaire », waarover te Moulins niet was gerept. Hiermede wil deze ordonnantie de mensen behouden voor hun eigen argeloosheid, door ze te beletten bij vrijwillige bewaargeving slachtoffer te worden van hun goedgelovigheid.

3. Onderscheid wordt gemaakt met « le dépôt nécessaire », waarvoor wel een uitzondering wordt voorzien. Naar de geest van art. 54 van Moulins was het tevoren iemand die in groot gevaar verkeerde (« ruine, incendie, naufrage... ») onmogelijk een veilige bewaargeving te doen, hij zou immers geen beroep kunnen doen op het getuigenbewijs. De bewaargeving door een reiziger op hotel aan de hotelhouder(s) wordt ook als « noodzakelijk » beschouwd. Sedert 1667 wordt er daarvoor evenals voor de onvoorziene gevallen een uitzondering gemaakt.

4. In de grote ordonnantie verschijnt het begrip « le commencement de preuve par écrit ». In dat geval zal het getuigenbewijs aanvaard worden « n'entendons exclure les conventions particulières... » en zou ook Moulins deze uitzondering hebben geduld. In elk geval is de precieze formulering van 1667 een stevige vooruitgang.

5. Nieuw is ook het art. 5 dat de verdeling in sommen onder honderd pond verbiedt. Te Moulins was deze vraag onbetwist gelaten.

Deze ordonnantie moet nu dan ook bij voorkeur gebruikt worden, zegt Danty, om haar precieze formulering en haar volledigheid, waarin ze de vorige overtreft, en omwille van het feit dat ze geverifieerd werd in alle parlementen van het rijk.

Vermeldenswaard is ook dat in *Engeland* en *Schotland* in deze periode ook een beperking van het getuigenbewijs reeds aanwezig was.

« Parol testimony cannot be received to contradict, vary, add to, or subtract from the terms of a valid written instrument. », zegt de *Common Law*.

In Schotland heet het: « A writing cannot be cut down or taken away by the testimony of witnesses. » Het bewijs van rechtshandelingen is vrij, doch tegenbewijs tegen de inhoud van geschriften door middel van getuigen is uitgesloten. De Angelsaksers zijn eigenlijk de eersten die een pragmatische wetgeving bezaten, en zij zijn ook de inspirators van de eerste officiële wetgeving geweest voor en op het Europese vasteland.

3. De historische achtergrond van deze evolutie.

Voor 1566.

Het stijgend gevaar aan het « témoins passent lettres » verbonden stelde dit bewijs meer en meer in een kwaad daglicht. Vooral in de 16e eeuw wijzigden de ideeën. Rabelais dreef de spot met het « *ouï-dire* » evenals met « qui vivent honnêtement du métier de témoignage ».

Naast de morele achteruitgang der maatschappij kwam ook het geschrift meer en meer naar voor. Het optreden der humanisten met hun cultus van het geschrift is daer niet vreemd aan. Daarbij voegde zich ook de afschaffing van het Latijn in rechtsformulieren en de vervanging

door de Franse taal, volgens de ordonnantie van Frans in 1539. Zoals een algemeen beschaafde taal groeide uit de verschillende dialect-talen, zo groeide uit de zeer verscheiden gewoonten de éénvormige wetten, mede onder impuls van de monarchale centraliserende tendensen.

Dankbaar werd daarvoor ook gebruik gemaakt van een expansionele boekdrukkunst. ! *L'invention de l'imprimerie est la révolution-mère!*

Van ontzaglijk belang was de verspreiding der ideeën, geschriften, wetteksten aan de gerechtshoven en universiteiten van gans het gebied

Zo nam ook het gezag der geschreven akten toe: « L'écrit n'est plus considéré comme une vox mortua; on lui reconnaît une force propre »⁽³³⁾. Kortom: alles dient gezien op de achtergrond van een in stroomversnelling zijnde beschaving⁽³⁴⁾.

Trouwens Bonnier merkt op dat het adagium « la vive voix passe la vigueur de lettres » reeds in de 15e eeuw geen absolute draagkracht behield⁽³⁵⁾. Voor jaarlijkse renten go'd een andere regel: « Lettres sont plus à croire que vive voix de témoins, si on ne propose fausseté contre lesdites lettres »⁽³⁶⁾.

Als wij even tot de bepaling van de ordonnantie van Moulins, art. 54 terugkeren om de oorsprong der bepaling op te sporen, dan stellen we vast dat geen enkele der grote commentatoren ons enige opheldering verschaft; alleen Boiceau en Danty geven in extenso de statuten van Bologna, Mi'aan en Napels. Zo is dan ook de meest logische interpretatie dat in het Italiaanse stedelijke recht de oorsprong van deze bepaling is te zoeken, en zo in het meridionale recht is binnengesijpeld. Misschien is het hierop dat Ouriliac en de Malafosse doelen als zij schrijven: « La tradition méridionale était toujours favorable à l'écrit »⁽³⁷⁾.

Het contact tussen Italiaanse en Franse juristen is steeds zeer nauw geweest. Vooral sedert de 12e eeuw had een regelmatige uitwisseling der ideeën plaats tussen beide landen. Vele Italiaanse geleerden begaven zich naar Frankrijk en hielden daar hun colleges en disputen, en vice versa. Talrijke Franse studenten trokken naar Italië, beroemd om zijn onderwijs en universiteiten, vooral Bologna.

Recht en kunst waren tussen de 12e en 16e eeuw voortdurend in reciprokatief contact tussen Italië en Frankrijk. Een voorbeeld: Franse artiesten brachten hun gothiek over naar Italië; Italiaanse schilder-, beeldhouw- en bouwkunst brachten Italianen over de Alpen naar Frankrijk. Zo sterft Leonardo da Vinci als gast van de Franse koning te Amboise.

Een direct verband tussen de Italiaanse stedelijke statuta en de Franse koninklijke wetgeving spreekt voor zichzelf uit het volgend bewaard diplomatiek voorvalletje. In 1481 schreef diplomaat-koning Lodewijk XI aan één zijner talrijke buitenlandse geheime agenten, du Bouchaige, die in Italië verbleef:

« Monsieur du Bouchaige, vous savez bien le désir que j'ay de donner ordre aux coutumes, au fait de la justice et de la police du royaume. Et pour ce faire, il est besoin d'avoir la manière et les coutumes d'autres pays. Je vous prie que vous envoyez quérir devers vous le petit Florentin, pour savoir les coutumes de Florence et de Venise, et le faites jurer de tenir la chose secrète, afin qu'il le vous die mieux et qu'il le mette bien par écrit »⁽³⁸⁾.

Hieruit leren we hoe een Franse koning met het oog op een wijziging in de wetgeving de Italiaanse stedelijke coutumes verzamelde. Kort nadien kwamen de Franse vorsten nog nauwer in contact met Italië, en haar wetenschap en cultuur, onder Karel VIII begonnen de invallen in Italië en de bezetting van Milaan. De koningen bleven zich interesseren voor de Italiaanse stedelijke verorde-

n'ngen, getuige hiervan is de in 1522 door kardinaal d'Amboise op bevel van Lodewijk XII herziene statuten van Milaan. In deze statuta kwam reeds een beperking van het getuigenbewijs voor. Significatief is ook nog dat de kanselier van Frankrijk, die met de redactie van de *Ordonnance de Moulins* belast was, de uitnemende jurist L'Hospital, in Italië gestudeerd had, waar hij rond 1533 verbleef in gezelschap van een groot aantal Franse studenten.

Het directe bewijs van de samenhang der Italiaanse stedelijke verordeningen met art. 54 van de ordonnantie van Moulins wordt tenslotte nog geleverd doordat de eerste commentator Boiceau in extenso de statuten van Bologna, Milaan en Napels vermeldt.

Op al deze gronden menen wij te mogen besluiten dat de Franse juristen, inzonder L'Hospital (L'Hôpital) het drastisch aan banden leggen van het getuigenbewijs, aan het Italiaanse recht ontleenden, en zij, gedreven door de eisen die de praktijk stelde, daartegen geenszins opzagen, al mochten sommige tijdgenoten de bepaling « dura et odiosa et juri contraria » (in strijd met het Romeinse Recht) vinden. De redactie der ordonnance is zelfstandig uitgevoerd, in strekking sluit zij nauw aan bij het statuut van Bologna.

Beide regelingen kennen het dubbele principe: geen getuigenbewijs om het bestaan van bepaalde verbintenissen aan te tonen, geen bewijs tegen de schriftelijke akte. Beide regelingen beperken het verbod door een grens te stellen waaronder getuigenbewijs is toegelaten.

De Franse redactie is echter korter en kan tot meer verschil van mening aanleiding geven.

Dat de geest van deze bepaling van de ordonnance reeds in het meridionale recht weerspiegeld lag, wordt nog veel duidelijker wanneer we de latere gewoonten van Toulouse even doornemen. Bij de *Consuetudines Tolosae*, pars I, *Rubrica de Testibus* staat er⁽³⁹⁾:

II. « Usus et consuetudo est Tolosae, quod testimonium non admittitur contra publica instrumenta... »

IX. « Usus et consuetudo est Tolosae, quod super testamentis contractibus, vel quasi contractibus, vel aliis obligationibus ex utriusque partis consensu provenientibus testimonio duarum, vel plurium mulierum non statur sed creditur... »

XI. « Usus et consuetudo est Tolosae, quod testimonium spondariorum in bonis, in quibus fuerunt spondarii constituti non valet eorum testimonium, dum tamen testimonium spectet ad commodum eorumdem spondariorum. »

Het gewoonterecht van Toulouse was op zichzelf niet onbelangrijk: « La coutume de Toulouse mérite ici une mention spéciale parce qu'elle est le type le plus complet des textes de transition entre la première partie du Moyen Age et la seconde »⁽⁴⁰⁾. Daarbij is het bewijs van verbintenissen in het Toulousiaans recht zeer belangrijk⁽⁴¹⁾. Dit recht was tegelijk soepel en rationeel. Het kwam geheel overeen met deze handelvoerende burgerij, handig in zaken, praktisch en met drukke bezigheden, wier wens het was om zo éénvoudig mogelijk een goede en snelle veroordeling te krijgen van hun schuldenaars. Het systeem van bewijzen in het Toulousiaanse recht, reeds sterk geëvoëerd voor zijn tijd was eerder nog gevestigd onder invloed van praktische noodzakelijkheden om te beantwoorden aan de economische expansie en de hausse in de zakenwereld, dan door contact met buitenlandse juridische theoriën: « Il est plus probable que l'ensemble du système des preuves s'est établi spontanément pour répondre aux besoins que l'expansion économique et le développement des affaires avait fait naître dès le 12ème siècle »⁽⁴²⁾. Vermelden we daarbij nog dat een « bourse commune des marchands de Toulouse » in 1563 door Karel IX werd ingericht met eenzelfde ressort als het

parlement⁽⁴³⁾ en het is ons meteen volledig duidelijk waarom art. 54 van de *Ordonnance de Moulins* ontstond op initiatief van het parlement van Toulouse.

Naast de Italiaanse statuta die de tekst inspireerden vond de ordonnantie haar oorsprong dus ook in de praktijk. Ook de jurisprudentie tendeerde naar een beperking van het getuigenbewijs. Een voorbeeld hiervan vonden we in een arrest van het gezagvol Parlement van Parijs, bij Auzanet, oud-advocaat van het Parlement:

« Un dépôt et gage ne peut être vérifié par témoins. »
« ...Et moyennant ce, Humblot mise hors de cause pour son regard et sans dépens entre toutes les Parties, est ordonné qu'à l'avenir aucun ne sera reçu à vérifier un dépôt et un gage, s'il n'en a quelque reconnaissance par écrit suivant les derniers Arrêts. Le Mardy, 10 May 1622 »⁽⁴⁴⁾.

De rechters zelf stonden dikwijls voor onoplosbare gevallen. Hieraan wilden zij ook een einde stellen.

Dit alles vormt de achtergrond van het tot stand komen van de bepaling in de *Ordonnance de Moulins* van februari 1566.

Na 1566.

Was de regel van Moulins een noodzaak gebleken, toch stuitte hij aanvankelijk op heftige tegenstand:

« Ce changement législatif fut, dans le principe, assez mal accueilli dans la pratique. Le maxime « témoins passent lettres » avait posé des racines trop profondes, pour que l'on pût se résigner facilement à accepter une disposition qui imposait la règle « témoins passent lettres ». Mais l'innovation était mûre, et elle prévalut »⁽⁴⁵⁾.

Boiceau in zijn commentaar op de *Ordonnance de Moulins* vertoekt de slechte weerklank ervan. In het begin van zijn *Préface* aarzelt hij niet om in zijn argumenten- contra Plato, Plutarchos, ja zelfs Jezus Christus te betrekken. Zelfs beweert hij dat de getuigen bij de Romeinen het belangrijkste zouden geweest zijn. De nieuwe regel schijnt té streng, hatelijk en in strijd met het Burgerlijk Recht (témoins passent lettres) te zijn. Dat zal hij verder uitleggen⁽⁴⁶⁾.

« Cette Ordonnance de Charles IX ne fut pas plutôt publiée, qu'elle parût à plusieurs dure, odieuse et contraire au droit civil. Dure en ce qu'elle semblait rejeter les marchés qui se passent entre les personnes du menu peuple, s'ils étoient passés par écrit; quoique ces sortes de marchés se soient toujours faits librement, (et sans aucune solennité): de telle sorte qu'elle oblige ceux qui font quelque convention, de mener (pour ainsi dire) par-tout un Notaire avec eux, en leur défendant d'en faire aucune qui excède cent livres, si ce n'est en sa présence; ce qui certes paroît si difficile, qu'il doit être regardé comme une chose impossible, laquelle personne ne peut être obligée d'exécuter... »

« ...Odieuse en ce qu'elle restraint de telle sorte les preuves (que tous les législateurs ont essayé d'étendre autant qu'ils ont pû) qu'en défendant la preuve par témoins, elle a, ce semble défendu aux hommes de se fier les uns aux autres, comme s'il n'y avoit plus de bonne foi parmi eux. »

« Contraire à la disposition du droit civil, parce qu'il est vulgaire en droit, que dans toutes les contestations qui surviennent entre les hommes, et particulièrement dans les Procès qu'ils ont ensemble, les témoins font autant de foi que les actes par écrit. »

« ...Bien plus, il semble qu'anciennement on faisoit plus d'état de la foi des témoins, que de celle des titres et des actes par écrit: particulièrement quand il s'agissoit de savoir laquelle de ces deux preuves devoit prévaloir, comme Justinien semble l'avoir décidé dans sa Nouvelle: Nous avons estimé que ce qui se dit de vive voix et avec serment, mérite qu'on y ajoute plus de foi, qu'à ce qui est

rédigé par écrit ; et ils se fondoient sur cette raison que le témoignage des actes par écrit, est muet, et ne peut satisfaire aux demandes qu'on peut faire ; ou bien que le témoin parle, rend raison de ce qu'il dit, et, à force de l'interroger, répond enfin à tout ce qu'on lui demande, comme dit Cynus. De là est venu cet ancien proverbe rapporté par Erasme, touchant les actes par écrit, témoignages sourds... » (47)

Toch ziet hij ook de positieve elementen in wanneer hij het motief onderzoekt en tot het besluit komt dat de maatregel niet meer zo streng en hatelijk schijnt te zijn. omdat de tijdsomstandigheden de maatregel noodzakelijk hebben gemaakt :

« Néanmoins, nonobstant tout ce qui vient d'être dit ci-dessus, qui ne faut que des raisons de douter que l'on pouvoit alléguer contre cette ordonnance, il ne s'en est point fait dans ce siècle, qui ait été plus favorablement reçu que celle-là par le Parlement de Paris, qui l'a déjà confirmée par une infinité d'arrêts. Et notre principe marque assez au commencement de cette ordonnance, à quelle occasion et par quelle raison il l'a faite, en ces mots: Pour obvier etc., ce qui a toujours été observé quand on a fait les meilleures loix, en marquant la raison (qui est l'âme de la loi) et la nécessité indispensable qu'il a eu de la faire. Le motif donc pour lequel cette ordonnance a été faite, est enfin d'obvier à la multiplicité des faits que l'on avoit coutume d'articuler en justice, qui ne pouvoient être prouvés que par témoins ; d'où il s'ensuivoit une involution de procès que les plaideurs essayoient de faire naître, plutôt pour embarrasser l'affaire, que dans le dessein de se servir de cette preuve pour conserver leurs droits ; ce qu'ils pratiquoient souvent en subornant les témoins ; et ce sont les raisons pour lesquelles cette preuve par témoins a été abolie : *par conséquent, cette loi ne paroît ni dure, ni odieuse, ni contraire au droit civil ;* et si la preuve par témoins, dont la foi étoit simple et inviolable autrefois, est devenue suspecte et dangereuse dans la suite des temps, il ne faut pas faire un reproche à l'antiquité de ce qu'elle en est servie, ni imputer au prince ce changement, parce qu'il n'a agi en cela que par un mouvement d'équité ; mais il faut en accuser plutôt les mœurs corrompues de notre siècle, suivant la pensée d'Horace : Y a-t-il quelques chose qui ne devienne pire avec le temps ? Le siècle de nos encêtres n'étoit pas si corrompu que celui de nos pères, et nous qui sommes encore plus méchants qu'eux, laisserons des enfants encore plus vicieux que nous... »

Naast Poiceau hebben ook anderen dezelfde vraag behandeld. Danty geeft o.a. de mening weer van Vrevin: (48)

« Maître Louis Vrevin, qui a fait des observations sur l'article 54 de l'ordonnance de Moulins, aïté la même question que Boiceau dans la préface, touchant la faveur de cette ordonnance, qui paroît odieuse, en ce qu'elle restreint les preuves qui devoient être libres ; et il demeure d'accord (aussi-bien que tous ceux qui ont écrit sur cet article) que le motif de cette ordonnance étant d'éviter la facilité des témoins, elle est entièrement favorable ; il ajoute un passage tiré de l'Oraison de Cicéron pour Caelius. pour faire voir combien on faisoit peu d'état, de son temps, à Rome, de la déposition des témoins. De prétendus témoins ne décideront pas notre cause. dit Cicéron ; je ne puis souffrir que l'on commette la vérité toujours immuable et toujours uniforme à la discrétion et à la volonté des témoins ; toujours changeante et toujours incertaine. L'on sait combien il est aisé de tourner l'esprit des témoins. pour leur faire dire tout ce qu'on veut. nous nous défendrons par de bons moyens, par des raisons invincibles ; nous nous justifierons par des preuves plus claires que le jour... »

Al blijkt het motief van de *Ordonnance de Moulins*, art.

54, aanvaardbaar te zijn, toch is er heel wat te zeggen over de praktische toepassing ervan. Het eerste deel van de maatregel heeft volgens Boiceau (tweede hoofdstuk) een aantal zaken onopgelost gelaten of liever onbesproken :

« Mais il y a quelques contrats & quelques pactes, lesquels, quoique le consentement de ceux qui les ont passés, soit exprès, j'ai vu douter s'ils sont sujets à cette ordonnance : comme le dépôt, le mariage & les conventions matrimoniales, & encore les contrats simulés, dans lesquels ont écrit une chose par fraude, & dans la vérité on convient une autre : outre les marchés faits durant les foires entre les paysans, ou autres personnes, de toutes les choses qui s'y vendent. On demande si, dans tous ces cas, il faut passer des contrats, quand il s'agit d'une somme au-dessus de cent livres. »

Vooral voor het eerste geval (le dépôt) zou de *Ordonnance* veel te streng zijn, zegt hij (hoofdstuk 3) :

« Par conséquent, puisque dans cette conjoncture l'on n'a pas le temps de faire un écrit, ni de chercher un notaire, personne ne peut douter que nonobstant cette ordonnance & l'arrêt ci-dessus marqué, la preuve par témoins ne doive être reçue par deux raisons : la première, parce qu'en ce cas il y a du dol & de la perfidie de dénier un dépôt fait dans un temps de nécessité dont la vengeance semble être de droit public... »

L'autre raison est, qu'à l'égard des choses qui sont par nécessité, on a coutume de les distinguer de celles qui sont volontairement ; de telle sorte que ce que la loi exigeroit de ses solemnités, si la chose ne faisoit volontairement, est remis par la loi quand il y a nécessité... »

Er dient immers een onderscheid gemaakt tussen « dépôt volontaire » en « dépôt nécessaire ». Dus stelt hij het volgende voor, steunend op een geval van jurisprudentie :

« Par ces raisons je conclus que l'arrêt de Parlement de Paris qu'on dit être intervenu au sujet d'un dépôt fait dans un accident imprévu & par nécessité, & qu'il ne faut pas croire que cet illustre sénat, dont l'intention est l'équité même, ait eu la pensée d'y étendre l'ordonnance... »

Il doit donc demeurer pour maxime que le dépôt volontaire ne se peut prouver que par écrit, & que celui est forcé, se peut prouver par témoins, & par quelque autre sorte de preuve que ce soit.

En effet, j'ai sçu depuis, que l'arrêt ci-dessus rapporté, avoit été rendu dans l'espèce d'un dépôt fait par un homme qui étoit sur le point de faire un voyage en pays fort éloigné ; ainsi cet arrêt n'a point préjugé la question touchante le dépôt nécessaire, & n'y doit point être étendu... »

Ook nog van belang is Boiceaus opmerking aangaande de overeenkomsten gesloten op markten gehouden tijdens de foordagen.

Hier zou artikel 54 van de *Ordonnance de Moulins* weer ingaan tegen het praktisch nut (hoofdstuk 9) :

« ...Or, dans ces sortes de marchés qui se consomment par la tradition, il n'est pas, ce semble, nécessaire d'y observer tant de solemnités, comme il se pratique sur-tout entre gentils hommes, qui en usent librement & familièrement entr'eux. »

Het tweede deel van art. 54 der ordonnantie van Moulins brengt ook moeilijkheden mee, alhoewel het weer goed bedóeld was. Boiceau : « La seconde partie de l'ordonnance de Moulins parle des actes sous seing privé, c'est-à-dire en général, de toutes les écritures qui ne font point foi en justice... »

C'est donc avec justice que le prince a voulu que toutes sortes de conventions fussent rédigées par écrit, et que l'on ne s'en rapportât plus à la seule preuve par témoins. *Que si néanmoins il se trouve quelque chose écrite de la main des parties, dont on puisse tirer quelque preuve, il ne veut pas, suivant cette dernière partie de l'ordonnance, que les juges le rejettent. C'est pourquoi*

il n'a point voulu exclure les actions qui naissent d'une promesse ou d'une écriture privée, laquelle mérite quelque foi par elle-même. » Toch is aller niet perfekt!

« Cependant il semble que le législateur qui, dans la première partie de cette ordonnance, a marqué qu'il craignoit la subornation des témoins, s'expose, dans cette seconde partie, à ce même inconvénient, encore plus dangereusement, car il est certain et tel est l'usage commun de la France, que nulle écriture privée ni promesse ne fait foi qu'elle n'ait été préalablement reconnue en justice. » (49)

Vooral dan heeft hij de volgende moeilijkheden ontdekt:

« Mais parce que j'ai vu naître quelques difficultés au sujet de ces écritures privées, j'ai cru à propos de les examiner suivant l'ordre ci-après.

1. On demande si, par ces mots, et autres conventions qui seroient faites sous les seings et sceaux des parties, on comprend toute sorte d'écriture privée, et non seulement les simples promesses appelées chirographa; mais epis-tographa, ce qui est écrit au dos d'une feuille de papier; synographa, une promesse sous seing privée; olographa, ce qui est écrit entièrement de la main d'une même personne, dont a traité fort doctement Alexander ab Alexandro, et ce qu'on appelle des tablettes, chariæ deletitiæ; les quittances, contre-quittances, lettres, rescriptions, et de telles autres sortes d'écritures qui ne sont point signées d'un notaire, ni autrement authentiques. 2. Savoir si, à l'égard des écritures sous seing privé, qui ne sont point causées, on peut prouver par témoins la cause qui a donné lieu. 3. Ce que l'on doit juger d'un contrat ou acte reçu par-devant des notaires hors leur territoire, et signé néanmoins des parties, ou écrit de leur main; si en ce cas il doit passer du moins pour une obligation sous seing privé, qui soit comprise dans cette seconde partie de l'ordonnance. 4. Ce qu'il faut juger de l'obligation souscrite par erreur pour un autre acte, et si cette erreur se peut prouver par témoins. 5. du prêt civil, et de l'obligation pour cause de prêt, si on peu prouver que ce n'est point un prêt mais une autre cause qui a donné lieu. 6. Des livres des marchands. »

Zo komt het dat de grote ordonnantie van 1667 de regel van Moulins wel heft overgenomen, maar er toch de nodige veranderingen aan gebracht heeft. De jurisprudentie had zich immers aangepast aan het praktisch nut, en had nu en dan een afwijking van artikel 54 toegelaten. Bonnier (50) vermeldt twee arresten van het parlement van Parijs (van 1613 en 1689) die het getuigenbewijs toegelaten hebben tegen en boven de inhoud van akten in consulaire jurisdicties. Reeds in zijn *Préface* spreekt Danty van wijzigingen: « depuis un siècle que cette Ordonnance a été publiée, il est survenu plusieurs changements dans la jurisprudence sur la preuve par témoins... » Hij geeft daarbij ook van arresten: « Les arrêts qui sont intervenus depuis, ont décidé plusieurs espèces, que cet Auteurs n'avoit pas mesme préveués... » (51)

Hiervan geeft hij een voorbeeld: in augustus 1573 werd aan de erfopvolgers van een protestant het getuigenbewijs toegelaten. Hun erflater (*de cuius*) had tijdens de Bartholomeusnacht zijn geld aan iemand toevertrouwd vóór hij zou gedood worden.

Een interessant overzicht van arresten in verband met de *Ordonnance de Moulins* is te vinden bij F. François (52); uit zijn tekst is de draagwijdte van art. 54 in de praktijk zeer goed te volgen.

Vooral dus de handelsrechters gingen voort met het bewijs door getuigen, ook voor bedragen hoger dan honderd pond, toe te laten, niettegenstaande het uitdrukkelijk verbod van Moulins (53). Dit verklaart meteen volkomen de uitzondering voorzien in artikel 2, § 2, titel 20 van de *Ordonnantie van 1667*. Al is het wel verwonderlijk dat

niets daarvan te vinden is in de eerste *Ordonnance de Commerce van 1673* (54), een poging tot kodifikatie van het handelsrecht.

Dit bestond immers in hoofdzaak uit gewoonterecht. (55)

Daarnaast hebben nog andere feiten deze evolutie beïnvloed. Meer en meer werd het adagium « lettres passent témoins » aanvaard. Dit verzachtte de tegenstand tegen het artikel van de *Ordonnance de Moulins*, althans wat het principe betrof, nl. de beperking van het getuigenbewijs. Trouwens bewust artikel werd niet overal aangenomen: « le quel article par Arrest Solemnel du Parlement de Paris du 13 aoust 1575... auroit été amplifié & dilaté en tous contrats... » (56)

Het Eeuwig Edikt van de Aartshertogen van Vlaanderen op 12 juli 1611, art. 19 is geïnspireerd op de *Ordonnance de Moulins*, maar het aanvaardt ook onderhandse akten (iets wat sedert 1667 in het *Ancien Droit Français* ook zal voorkomen). In een plakkaat te Brussel (12 mei 1634) wordt zelfs alle twijfel aangaande het artikel uitgesloten (zelfs indien er vijf getuigen zijn) in de gevallen door artikel 19 van het Eeuwig Edikt behandeld. De tekst van dit artikel luidt als volgt:

« Comme plusieurs procès se meuvent entre nos sujets, à cause de la multiplication des faits qu'on pose être venus ès conventions et contrats en vertu desquelles on agit, comme si plus y avoit été dit, et pourparlé, que ne contiennent les instrumens sur ces faits, soit sous leur signature, ou par-devant notaires et témoins; comme de même on fait des dispositions testamentaires, contrats de mariage, et toutes espèces de conventions ou dispositions, causant une grande incertitude, et parfois diversité, voir contrariété de preuve et involution de procédures, au très-grand intérêt des parties: Nous, pour obvier à ce, avons ordonné et ordonnons par cette présente, que de toutes choses dont nos sujets voudront traiter ou disposer, excédant la valeur de trois cent livres Artois une fois, soit par ordonnance de dernière volonté, donations, contrats de mariage, venditions, ou autres contrats quelconques, fût de thèse réelle ou pécuniaire de la valeur que dessus, ils aient à le faire par écrit, soit sous leurs signatures, ou par-devant notaires et témoins, ou autres personnes publiques, selon la qualité et importance desdits contrats et disposition, qui en dépêcheront les instrumens en forme, lesquels seuls serviront de toute preuve esdites matières, sans que les juges pourront recevoir aucune preuve par témoins, outre le contenu d'iceux. »

Een belangrijke opmerking is hier wel het feit dat dit artikel veel precieser is dan art. 54 van Moulins, waar het specificeert: « toutes choses, dont nos sujets voudront traiter ou disposer... » Voor deze tekst van het Eeuwig Edikt vonden we in de Nederlanden evenwel geen kader. Over de primauteit van het geschrift zijn zelfs bij Hugo de Groot geen ernstige aanwijzingen voorhanden (57).

De opwerpingen tegen de *Ordonnance de Moulins*, de gewijzigde jurisprudentie, de veranderde sfeer (de Brabantse schepenen o.m. zegevierden steunende op hun keuren en andere geschriften!); de invloed van andere landen (bv. het Eeuwig Edikt), dat alles verklaart ons de wijzigingen en aanvullingen, die met art. 54 van Moulins als basis, het getuigenbewijs regelen in de *Grote Ordonnantie van 1667*. Deze betekent een definitieve overwinning van het « lettres passent témoins »...

4. De rechtsleer.

Hier zullen we volgende juristen behandelen: Danty, Domat en Pothier. We beginnen met Danty omdat deze best aansluit bij het voorgaande en omdat hij en Domat door Pothier gelezen zijn geworden. Over meester Boiceau hoeven we hier niets meer te zeggen, aangezien hij reeds

in vorig artikel werd besproken als overgangsfiguur tussen de *Ordonnance de Moulins* en deze van 1667.

1. Danty (*Traité de la preuve par témoins en matière civile...*) is een groot voorstander van de beperking van het getuigenbewijs en in zijn aantekeningen bij de commentaar van Boiceau neemt hij het zelfs nog op voor de *Ordonnance de Moulins*, o.a. in verband met de bewaargeving. ⁽⁵⁸⁾

« Mais puisque la bonne foi est devenue si rare il faut s'en tenir à la rigueur de l'ordonnance qui est toute pleine de sagesse & de justice en cette occasion (le dépôt en général). Aussi elle a toujours été observée à l'égard du dépôt volontaire. »

Wat de noodzakelijke bewaargeving betreft, is hij het eens met Boiceau en de jurisprudentie en verdedigt hij de aanvulling van de *Ordonnantie* van 1667: « La preuve par témoins & toute autre preuve y est reçue contre toute sorte des personnes, parce qu'il y a déjà une présomption de droit en cette occasion en faveur de celui qui allègue avoir fait le dépôt, savoir qu'il a été surpris par l'accident qui lui est arrivé & que dans cette surprise, il a essayé de sauver de l'incendie, ou de naufrage, ce qu'il a pu de son bien. »

Ook de uitbreiding van dit geval tot de toestand van reizigers en dgl. keurt hij goed: « Suivant nos mœurs, il est constant que l'hôtelier, le patron d'un navire, ceux qui tiennent des étabes publiques, & tous ceux qui sont de semblables commerces publics, & auxquels on a coutume de confier quelque chose sur la bonne foi publique. Ainsi quoique l'ordonnance de Moulins n'eut point parlé du dépôt dans les hôtelleries, on n'avoit pas laissé, même avant l'ordonnance de 1667, qui l'a excepté, d'admettre la preuve par témoins en ce cas,.... telle étoit la jurisprudence par toute le royaume. »

In d't geval maakt hij echter de bemerking dat de persoon die de bewaargeving doet werkelijk op reis moet zijn; immers een bewaargeving aan een hotelhouder in eigen stad is een « dépôt volontaire ».

Verder gaat hij ook akkoord met Boiceau wanneer deze nog andere moeilijkheden ontdekt aangaande de *Ordonnance de Moulins*. Moeilijkheden, waarvan de voornaamste zijn opgevangen in de grote *Ordonnantie*, vandaar dat Danty als slot van zijn vergelijking tussen beide *ordonnanties* verklaart (p. 13): « Au reste, l'Ordonnance de 1667 doit être observée préférentiellement à celle de Moulins, dans les choses qu'elle y a ajoutés ou dans lesquelles elle n'y est pas conforme, parce qu'elle est postérieure, et qu'elle est vérifiée dans tous les Parlements du Royaume. »

Vogende algemene principes kunnen volgens hem getrokken worden uit de bepalingen van beide *ordonnanties*:

« 1. Celui qui a pu se procurer une preuve littérale n'est pas admis non plus que ceux qui s'opposent à ses droits, à faire preuve testimoniale, lorsque la chose excède cent livres. »

2. La preuve testimoniale n'est pas admise contre un écrit, ni outre ce qui est contenu.

3. Celui qui n'a pas pu se procurer une preuve littérale doit être admis à la preuve testimoniale. (titre 20, de l'ordonnance de 1667, art. 3-4).

4. Celui qui a perdu, par un cas fortuit, la preuve littérale doit être admis à la preuve testimoniale. »

Danty is van groot belang geweest omdat zelfs Pothier het werk van Danty zal gebruiken voor de bespreking van het bewijs door getuigen.

2. Jean Domat handelt in zijn « *Les loix civiles dans leur ordre naturel, le droit public, et legum delectus* » ook over het bewijs van verbintenissen. (boek III, titel 6). In afde-

ling 2 (over het geschreven bewijs) vinden we het volgende. ⁽⁵⁹⁾

« 3. Les preuves par écrit ayant leur fermeté par un témoignage que les personnes, qui font des actes, rendent contre eux-mêmes, & un témoignage qui est immuable, il ne peut y avoir de meilleure preuve, de ce qui s'est passé entr'eux, que ce qu'ils en ont eux-mêmes exprimé. »

« 4. On ne reçoit pas de preuves contre l'écrit. »

La fermeté des preuves écrites, fait qu'on ne reçoit pas de preuves contraires par des témoins. Ainsi, celui qui contesterait un testament en bonne forme, prétendant prouver par des témoins, ou que le testateur auroit changé de volonté; ou que son intention étoit autre, n'y seroit pas reçu, ni celui qui voudroit prouver par des témoins, qu'il n'auroit pas reçu, une somme dont il auroit signé la quittance. »

« 7. Quand les actes sont dans les formes, non seulement on ne reçoit point de preuves contraires; mais on n'écouterait pas même une partie qui prétendrait faire ouïr en justice les témoins d'un acte, pour y apporter quelque changement, ou pour l'expliquer. Car, outre le péril d'une infidélité de la part des témoins, l'acte n'ayant été écrit pour demeurer invariable, la force consiste à demeurer toujours tel qu'il a été fait. »

« 11. Si l'original d'un acte est perdu, comme s'il est péri par un incendie, ou autre accident, on peut en ce cas prouver la teneur d'un acte, ou par des copies dûment collationnées, ou par d'autres preuves, s'il y en a de telles qu'il soit de la prudence du Juge de les recevoir. »

Wie merken dus duidelijk dat Domat het geschrift als bewijsmateriaal nummer één aanwijst (« les preuves par écrits sont les plus fortes. On ne reçoit pas de preuve contre l'écrit. ») Hij is echter wel begrijpend voor onvoorzienige gevallen. Pothier zal naar Domat verwijzen bij de verdediging van de principes gehaald uit de bepalingen van beide genoemde *ordonnanties*.

3. Robert-Joseph Pothier ⁽⁶⁰⁾ wijdt een groot deel in zijn werk over de verbintenissen aan de bewijzen van verbintenissen. Deze zaak immers, die voor het gerecht steeds fundamenteel is in geval van betwisting, wordt nog belangrijker nu het consensualisme verbintenissen kan tot stand brengen en ze weer teniet doen.

Over het getuigenbewijs heeft hij, zoals gezegd, het werk van Danty (+ Boiceau) en Domat doorgenomen. ⁽⁶¹⁾

In « article premier » geeft hij een wezenlijke samenvatting van gans ons betoog: « La corruption des mœurs et les exemples fréquents de subornation de témoins, nous ont rendu beaucoup plus difficile à admettre la preuve testimoniale que ne l'étoient les Romains. Pour prévenir cette subornation de témoins, l'Ordonnance de Moulins de l'an 1566, art. 54 ordonne que... »

Cette disposition a été confirmée par l'Ordonnance de 1667, tit. 20, art. 2. Dans l'art. suivant, l'Ordonnance excepte les cas d'accidents imprévus, et les cas auxquels il y a commencement de preuve par écrit. Il y a aussi dans le premier art. une exception à l'égard de ce qui s'observe dans les juridictions des consuls. »

Zoals Danty leidt hij uit de bepalingen van de genoemde *ordonnanties* vier algemene principes af:

« De ces dispositions de l'Ordonnance on peut tirer quatre principes généraux, qui décident les cas dans lesquels la preuve testimoniale doit être admise ou rejetée. »

Ces principes sont:

1. Celui, qui a pu se procurer une preuve littérale, n'est pas admis à faire preuve testimoniale, lorsque la chose excède cent livres.

2. Lorsqu'il y a un acte par écrit, ceux, qui ont été parties, ni leurs héritiers et successeurs, ne peuvent être admis à la preuve testimoniale contre et outre cet acte, quand même la chose n'excéderait pas 100 livres, s'ils n'ont un commencement de preuve par écrit.

3. On est admis à la preuve testimoniale des choses dont on n'a pu se procurer une preuve littérale, à quelques sommes qu'elles puissent monter.

4. Pareillement, lorsque, par un cas fortuit et imprévu, avoué entre les parties, ou prouvé, la preuve littérale a été perdue, on est admis à la preuve testimoniale, à quelque somme que la chose puisse monter. »

Deze principes legt hij uit in art. 2 e.v. Art. 4 handelt echter uitsluitend over « commencement de preuve par écrit », waarvan in het tweede principe (en derde artikel) sprake is. Hij haalt de verschillende soorten aan (met voorbeelden o.a. van Boiceau en Danty).

« Un premier genre de commencement de preuve par écrit, est lorsqu'on a contre quelqu'un, par un écrit authentique où il étoit partie, ou par un écrit privé, écrit ou signé de sa main, la preuve, non à la vérité du fait total qu'on a annoncé, mais de quelque chose qui y conduit ou en fait partie.

Il est laissé à l'arbitrage du juge de juger du degré de commencement de preuve par écrit, pour, sur ce degré de preuve, permettre la preuve testimoniale. »

« La seconde genre de commencement de preuve par écrit, est lorsque j'ai contre quelqu'un, par un écrit authentique où il étoit partie, ou par un écrit privé signé de lui, la preuve qu'il est mon débiteur, sans avoir la preuve de la somme, c'est un commencement de preuve par écrit, qui doit me faire admettre à la preuve par témoins de la somme. »

« Les écritures privées qui ne sont pas signées, forment, contre celui qui les a écrites un troisième genre de commencement de preuve par écrit de ce qu'elles contiennent. »

Daarbij nog (p. 750) :

« Suivant les principes que nous venons d'exposer, le commencement de preuve par écrit doit résulter, ou d'un acte public, dans lequel celui contre qui on veut faire la preuve ait été partie, ou d'un acte privé signé de lui, ou du moins écrit de sa main. L'acte écrit par celui qui demande à faire preuve ne peut pas lui servir de commencement de preuve, parce qu'on ne peut pas se faire de titres à soi-même. »

Pothier neemt dus de regeling aan van de ordonnantie van 1667. (cfr. 4 algemene principes die ook door Danty werden gehuldigd). De *Code civil* zal later hetzelfde overnemen in vernieuwde termen, en ook een nota bijvoegen over « commencement de preuve par écrit » (art. 1347).

4. Bijgevoegde nota ter illustratie.

A. d'Espeisses is hier van minder belang omdat hij schreef vóór 1667. Toch halen we een paar zaken aan ⁽⁶²⁾ :

Naast de beperking naar de kwaliteit der getuigen (geen familieleden, enz.) kunnen de getuigen om meerdere andere redenen geweigerd worden: tegen « cadastres ou monument publique » kan geen getuigenbewijs worden aangevoerd. Hier vermeldt hij o.a. de beperking door de *Ordonnance de Moulins* in 1566 afgekondigd.

Ch. Du Moulin (Carolus Molinaeus) ziet wel in dat er aan het getuigenbewijs perken dienden te worden gesteld, maar beperkingen in de aard van de ordonnanties treffen we bij hem niet aan. ⁽⁶³⁾

III. Het droit intermédiaire

Het eerste ontwerp (le premier projet de Cambacérés) werd, vanaf 1 oktober 1792 door een afzonderlijk comité

(comité de législation civile, criminelle et de féodalité) onder voorzitterschap van Cambacérés opgesteld. Op 9 augustus 1793 werd het aan de Conventie voorgelegd, doch na twee maanden bespreking, werd het door dit lichaam verworpen, omdat het te lang — hoewel het slechts 700 artikels telde — en niet revolutionair genoeg bleek. ⁽⁶⁴⁾

Uittreksel uit het verslag luidde als volgt: « (De la preuve) Longtemps nos tribunaux ont retenti de ces mots *présomption et commencement de preuves par écrit*. Nous ne craignons pas le dire, il n'y a plus de présomption et de commencement de preuves qu'il n'y a de *demi-vérité*; sans une preuve complète, le juge ne peut prononcer que la libération. »

De tekst (art. 58-63) aangaande het getuigenbewijs is duidelijk gebaseerd op de inhoud van de bepalingen van de beide ordonnanties die handelen over het bewijs van verbintenissen door getuigen. De geest en gedeeltelijk de termen ervan, zijn in dit ontwerp overgenomen. Alleen de vorm komt vernieuwd voor en doet frisser en modern aan dan de plechtige artikels uit de ordonnantie. (« avons ordonné et ordonnons... »)

Het Comité hervatte het werk opnieuw en het volgde de voorschriften van de Conventie getrouw na, doch, wanneer het tweede ontwerp (le deuxième projet de Cambacérés) klaar was (23 fructidor jaar II-9 september 1794), was de reactie na thermidor reeds aangebroken en nu werd het te kort (297 artikels) en te revolutionair gevonden. ⁽⁶⁵⁾. De tekst van het ontwerp « De la preuve » werd ingekort naar de vorm, en samengevat in 5 artikels (art. 183-185; 190-191). Naar de inhoud is er echter geen groot verschil met het eerste ontwerp.

Nu werd er door het Directoire een nieuwe commissie ingesteld (*Commission de la classification des lois*). Als resultaat van deze werkzaamheden leverde Cambacérés op 24 prairial jaar 4 (14 juni 1796) zijn derde ontwerp (*le troisième projet de Cambacérés*) in (1104 artikels), doch de politieke agitaties verhinderden de bespreking ervan in de Raad der Vijfhonderd, voor wie Cambacérés een voorafgaandelijke toespraak voerde aangaande zijn nieuw ontwerp. Daarin zei hij o.m. :

« Quant à la preuve par témoins (art. 812, 819, 821-825), qui est toujours si incertaine et si équivoque, elle ne saurait être admise contre la teneur d'un acte, ni au-delà de ce qu'il contient; ses effets doivent être restreints aux faits dont il a été impossible de s'assurer la preuve par écrit, aux contestations moins importantes et qui doivent être terminées avec célérité, aux cas où cette preuve se fortifie au moyen de quelques écrits qu'elle développe et qu'elle explique. » De geest van dit ontwerp is meer conservatief te noemen in tegenstelling met de radikaal revolutionaire geest van de beide eerste (vooral tweede). De gevallen waarin het getuigenbewijs wordt toegelaten zijn ruimer weergegeven (althans binnen de geest bepaald door de ordonnanties), en de formulering zelf klinkt veel minder streng.

Weer werd een nieuwe, een vierde commissie samengesteld met als voorzitter Jean Ignace Jacqueminot. De 30 frimaire van jaar 8 (21 december 1799) werd het ontwerp gepresenteerd op een bijeenkomst van de wetgevende commissie van de Raad der Vijfhonderd.

De conservatieve strekking, reeds in het derde ontwerp van Cambacérés aanwezig, manifesteert zich hier nog meer! De staatsgreep van 18 brumaire jaar 8 bracht mee dat « le projet de Jacqueminot » niet eens in acht werd genomen.

2. De juridische toestand tijdens het droit intermédiaire.

Het bewijs van verbintenissen door getuigen werd tijdens het *Droit intermédiaire* niet het voorwerp van een

afzonderlijke wet. Zoals we hoger zagen werd het echter wel betrokken in de codificatie van de wetten. Maar aangezien geen enkel ontwerp gestemd en uitgevaardigd werd, bleef de juridische toestand op dat gebied dezelfde als tijdens het *Ancien Droit* (*ordonnance de Moulins*, Groot-Ordonnantie van 1667). Trouwens de bepalingen dienaangaande uit het *Ancien Droit* werden in die ontwerpen overgenomen. Ze waren immers niet in strijd met de nieuwe politieke en sociale opvattingen!

Met andere woorden, de koninklijke ordonnances bleven van toepassing. De pogingen van codificatie (cfr. supra) wijzen er ons trouwens op dat ze in het wetboek eveneens van toepassing zullen blijven. Bijgevolg was de juridische toestand aangaande het bewijs van verbintenissen door getuigen dezelfde als die welke sedert 1667 in de jurisprudentie gold:

— boven de honderd pond, geen getuigenbewijs toegelaten, behalve wanneer men de gelegenheid niet had zich een schriftelijk bewijs aan te schaffen, of wanneer men om een of andere geldige reden zijn schriftelijk bewijs kwijt is (of tegen het begin van geschrift); — geen getuigenbewijs toegelaten tegen een geschrift, of boven de inhoud ervan.

Dit *Droit intermédiaire* heeft belang omdat het de opstellers van de *Code civil* het nodige materiaal zal ter hand stellen en ook omdat de bruikbaarheid van de methodes hier is gebleken.

IV. De Code civil des Français.

1. Het opstellen van de tekst.

De werkzaamheden tot samenstelling van het vijfde ontwerp van een burgerlijk wetboek dat sedert het begin van de revolutie ondernomen werd, werden waargenomen door een extraparlamentaire commissie. In de eerste nacht na de staatsgreep van brumaire werd het besluit getroffen, dat een beperkt aantal leden uit de uiteengegreden Raden der Ouden en der Vijfhonderd zitting zou nemen in twee zgn. Voorlopige Commissies van wetgeving (*Commissions législatives provisoires*), welke met het opstellen van een nieuwe grondwet en van een nieuw ontwerp van burgerlijk wetboek in de eerstvolgende weken zouden bezig zijn. Natuurlijk werd door bedoelde commissies het gewenste resultaat niet bereikt, althans wat betreft de burgerlijke wetgeving. Op 8 ventôse jaar 8 — slechts twee maanden nadat het consulaire regime (op 1 nivôse) definitief ingericht werd —, werd de zaak der codificatie in een gesprek tussen de consuls Bonaparte en Cambacérès nogmaals te berde gebracht; Cambacérès uitte toen de mening dat de werkzaamheden alleen dan tot een goed einde zouden komen, als het ontwerp door een speciale commissie werd opgesteld en het vervolgens aan de staatsraad (*conseil d'Etat*) ter onderzoek werd voorgelegd. De beslissing bleef echter tot in de zomer van 1800 uit. Eindelijk werd, bij een consulaire besluit van 24 thermidor, jaar 8 (12 augustus 1800), een regeringscommissie (*commission du gouvernement*) van vier leden de opdracht gegeven om binnen een termijn van drie maanden een reeks wetsontwerpen op te stellen, die er voor bestemd waren het Burgerlijk Wetboek uit te maken⁽⁶⁶⁾.

De leden van de commissie waren de heren Tronchet, Bigot du Préameneu, Portalis en de Maleville, secretaris. Vooral Tronchet en Portalis waren actief bij het opstellen van de tekst.

Voor de bewijsvoering, in het bijzonder voor het bewijs (van verbintenissen) door getuigen, werden als bronnen hoofdzakelijk de koninklijke ordonnances gebruikt. De rechtsleer (Domat, Pothier) en de jurisprudentie wijzigden aan deze stellingname niets.

Het nodige materiaal had de commissie gevonden in de ontwerpen uit het *Droit intermédiaire* (vooral de drie van Cambacérès), waarvan sprake is in art. 3 en 4 van het consulaire besluit van 24 thermidor jaar 8 (12 augustus 1800).

Het ontwerp van het jaar 8 opgesteld door genoemde commissie zag eruit als volgt:

« Livre III, titre 2, chapitre 5 : De la preuve des obligations et du paiement. Section II : De la preuve testimoniale ou vocale.

232. Il doit être passé acte pardevant notaires ou sous signatures privées de toutes choses excédant la somme ou valeur de cent cinquante francs, même pour dépôts volontaires; et il n'est reçu aucune preuve par témoins contre et outre le contenu aux actes ni sur ce qui serait allégué avoir été dit avant, lors ou depuis les actes, encore qu'il s'agisse d'une somme ou valeur moindre de cent cinquante francs. Le tout sans préjudice de ce qui est prescrit dans les lois relatives au commerce.

233. La règle ci-dessus s'applique au cas où l'action contient outre la demande du capital, une demande en dommages et intérêts, lorsque les dommages et intérêts joints au capital, excèdent la somme de cent cinquante francs.

234. Celui qui a formé une demande excédant cent cinquante francs, ne peut plus être admis à la preuve testimoniale, même en restraignant sa demande primitive.

235. La preuve testimoniale, sur la demande d'une somme même moindre de cent cinquante francs ne peut être admise lorsque cette somme est déclarée être le restant ou faire partie d'une créance plus forte qui n'est point prouvée par écrit.

236. Si dans la même instance, une partie fait plusieurs demandes, dont il n'y ait point de titre par écrit, et que, jointes ensemble, elles excèdent la somme de cent cinquante francs, la preuve par témoins n'en peut être admise, encore que la partie allègue que ces créances proviennent de différentes causes, et qu'elles se soient formées en différents temps, si ce n'était que ces droits procédassent par succession, donation ou autrement, de personnes différentes.

237. Les règles ci-dessus reçoivent exception lorsqu'il existe un commencement de preuve par écrit. On appelle ainsi tout acte par écrit qui est émané de celui contre lequel la demande est formée ou de celui qu'il représente à titre universel qui tend à prouver la vraisemblance de fait allégué.

238. Elles reçoivent encore exception toutes les fois qu'il n'a pas été possible au créancier de se procurer une preuve littérale de l'obligation, qui a été contractée envers lui. Cette seconde exception s'applique: 1) aux obligations qui naissent des quasi-contrats et des quasi-délits; 2) aux dépôts nécessaires faits en cas d'incendie, ruine, tumulte ou naufrage.

239. Une quatrième et dernière exception est celle du cas où le créancier a perdu le titre qui le servait de preuve littérale, par suite d'un cas fortuit, imprévu, et résultant d'une force majeure.

240. Dans tous les cas où la preuve testimoniale est admise, elle doit être faite en forme et remplir toutes les conditions prescrites par les lois relatives à la procédure judiciaire.

Wanneer we deze tekst nader bekijken, kunnen we het volgende besluiten:

— art 232 is gebaseerd op art. 54 van de *Ordonnance de*

- Moulins*, aangevuld met de vernieuwingen van art. 2 der grote ordonnantie; het nam zelfs de termen van dit laatste artikel over, alleen werd de vorm vernieuwd en het bedrag op 150 francs gebracht;
- art. 233, 234, 235, 236 zijn allen ter voorkoming van verkrachting van het principe van art. 232, dit naar de geest van art. 2 en vooral 5 van de grote ordonnantie;
 - art. 237 vindt zijn oorsprong in art. 3 van genoemde grote ordonnantie van 1667;
 - art. 238 cfr. art. 2 en 3 van 1667;
 - art. 239, idem;
 - art. 240, algemene regel naar art. 2 van 1667 (« sans toutes fois rien innover pour ce regard en ce qui s'observe en la justice des juges et consuls des marchands. »)

2. Het onderzoek van de tekst.

Bonaparte onderzocht het klaargekomen wetsontwerp en gaf het over aan Cambacérès. Dit ontwerp (*le projet de l'an 8*) bestond uit 36 wetsontwerpen en werd gedrukt op 1 pluviôse jaar 9 (21 januari 1801).

A. Onderzoeken door de tribunalen.

Dan werd het ontwerp aan het Hof van Cassatie en de Hoven van Beroep ter onderzoeking voorgelegd. Bij de art. 232 tot 240 werden bemerkingsen gemaakt door het Hof van Cassatie, de hoven van Grenoble, Lyon, Liège, Rouen, Brussel, Toulouse, Bourges. De hoven van Agen, Aix, Besançon, Bordeaux, Caen, Co'mar, Douai, Limoges, Metz, Montpellier, Nancy, Paris, Poitiers, Rennes en Riom lieten die artikels onbesproken.

De bemerkingsen zullen volgende wijzigingen meebrengen aan het onderzochte ontwerp:

- bij artikel 232 stelde het Cassatiehof voor de term « conventions » te gebruiken i.p.v. « choses », en dit om volgende redenen: « Ce sont les 'conventions' qui ne peuvent être prouvées par témoins, et non pas 'toutes choses': facta probantur testibus, non conventiones. » Daarop werd « choses » in het ontwerp vervangen door « conventions sur choses »;

- een nieuw artikel 237 van hetzelfde hof (cfr. art. 1346 B.W.) zal eveneens opgenomen worden: « Toutes les demandes, à quelque titre que ce soit, qui ne seront entièrement justifiées par écrit, seront formées par un même exploit, après lequel les autres demandes dont il n'y aura point de preuves par écrit ne seront reçues. »

Ook de vraag tot uitbreiding van de « dépôt nécessaire » tot de bewaargeving van reizigers (Hof van Cassatie, art. 239: « Pourquoi l'exception ne s'étendrait-elle plus aux dépôts fait aux mains des aubergistes, comme le permettait l'ordonnance de 1667? », en hof van Bourges, art. 238: « Il faut ajouter ceux faits par le voyageur à son hôtelier... »).

De vierde uitzondering door het hof van Grenoble voorgesteld (art. 238) ligt aan de basis van het inlassen van « délits » tussen « quasi-contrats » en « quasi-délits » (« à celles où l'on aurait employé le dol, la fraude ou la violence »).

Andere bemerkingsen, vooral aangaande het maximumbedrag (Cassatie, Lyon, Liège, Rouen, Brussel), hebben geen wijzigingen aan het ontwerp geïnspireerd.

B. Discussie in de Raad van State.

In de zitting van 11 brumaire jaar 12 (3 november 1803) stelt Bigot-Préameneu titel 2 van Boek 3 van het ontwerp van de *Code civil* voor. Verige ontwerpen waren door Napoleon weer ingetrokken na verzet in het Tribunaat. Nu kwamen de ontwerpen een tweede maal voor

de wetgevende lichamen. Na de discussie gehouden op 2 frimaire jaar 12 (24 november) werden de artikels 230-237 aangenomen.

De 16 frimaire (8 december) werd het ontwerp vastgesteld. Bigot-Préameneu hield lezing van titel 2 van boek 3 opgesteld in overeenkomst met de aangenomen amendementen. Buiten een paar aanpassingen was de tekst over het bewijs van verbintenissen door getuigen niet gewijzigd. De Raad van State neemt het ontwerp in die termen aan als art. 241 tot 248. Het vastgestelde ontwerp werd dan de 21 frimaire (13 december) officieus meegedeeld aan de wetgevende afdeling van het Tribunaat. De bemerkingsen die door deze afdeling werden gemaakt, werden besproken op een conferentie met de afdeling van de Raad van State. Er werden evenwel over de genoemde artikels geen bemerkingsen gemaakt. De 5 pluviôse jaar 12 (28 januari 1804) bracht Bigot-Préameneu verslag uit bij de Raad van State over de bemerkingsen door de afdeling van het Tribunaat gemaakt.

Dezelfde dag werd de tekst definitief opgesteld en aangenomen.

C. Onderzoek door Corps Législatif en Tribunaat.

De 7 pluviôse (28 januari) ging Bigot-Préameneu (+ Réal, Miot) met het ontwerp naar het Wetgevend Lichaam, dit in opdracht van het hoofd van het Gouvernement. Hij stelde het ontwerp voor en zette de motieven uiteen. De 8 pluviôse (29 januari) deelde het Wetgevend Lichaam het ontwerp en de motieven officieel mee aan het Tribunaat, die het, zoals gebruikelijk, terugzond naar de afdeling wetgeving om er een rapport te laten van maken.

Er waren twee verslaggevers aangeduid: Favard en Jaubert. Jaubert bracht verslag uit de 13 pluviôse (3 februari) en de dag nadien.

Het tweede deel met o.a. hoofdstuk 6: « De la preuve testimoniale... Deux grands motifs doivent influencer sur la détermination des preuves: 1° la nécessité de constater les conventions; 2° le besoin d'en conserver fidèlement la substance... » Hij weidt dan verder uit over deze twee motieven. Het Tribunaat stemde de aanneming met algemeenheid van stemmen (= 51). De 17 pluviôse gingen Favard, Mouricoult en Costé met deze melding naar het Wetgevend Lichaam. Mouricoult hield de rede met de uiteenzetting der motieven. De aanhef hiervan luidde als volgt: « Lorsque les écrits manquent ou sont insuffisants on pourrait recourir à la preuve testimoniale: mais comme elle a ses dangers, la loi ne doit l'admettre qu'avec une extrême réserve. Aussi, en général, en matière civile, doit-il... ».

Dit voor wat betreft de artikels die ons aanbelangen.

Het Wetgevend Lichaam bekrachtigde dezelfde dag die stemming met 245 tegen 1 stem.

3. Het uitvaardigen van de tekst.

De 27 pluviôse jaar 12 (17 februari 1804) werd de nieuwe wet uitgevaardigd. Deze regeling werd opgenomen in de éne codex met 2281 artikel, de zgn. *Code civil des Français*, die bij een afzonderlijke wet van 30 ventôse jaar 12 (21 maart 1804) van kracht werd:

- Il doit être passé acte devant notaires ou sous signatures privées de toutes choses excédant la somme ou valeur de cent cinquante francs, même pour dépôts volontaires; et il n'est reçu aucune preuve par témoins contre et outre le contenu aux actes ni sur ce qui serait allégué avoir été dit avant, lors ou depuis les actes, encore qu'il s'agisse d'une somme ou valeur moindre de cent cinquante francs. Le tout sans préjudice de ce qui est prescrit dans les lois relatives au commerce.

— La règle ci-dessus s'applique au cas où l'action contient, outre la demande du capital, une demande d'intérêts qui, réunis au capital, excèdent la somme de cent cinquante francs.

— Celui qui a formé une demande excédant cent cinquante francs, ne peut plus être admis à la preuve testimoniale, même en restreignant sa demande primitive.

— La preuve testimoniale, sur la demande d'une somme même moindre de cent cinquante francs ne peut être admise lorsque cette somme est déclarée être le restant ou faire partie d'une créance plus forte qui n'est point prouvée par écrit.

— Si dans la même instance, une partie fait plusieurs demandes, dont il n'y ait point de titre par écrit, et que, jointes ensemble, elles excèdent la somme de cent cinquante francs, la preuve par témoins n'en peut être admise, encore que la partie allègue que ses créances proviennent de différentes causes, et qu'elles se soient formées en différents temps, si ce n'était que ces droits procédassent par succession, donation ou autrement, de personnes différentes.

— Toutes les demandes, à quelque titre que ce soit, qui ne seront pas entièrement justifiées par écrit, seront formées par un même exploit, après lequel les autres demandes dont il n'y aura point de preuves par écrit ne seront pas reçues.

— Les règles ci-dessus reçoivent exception lorsqu'il existe un commencement de preuve par écrit. On appelle ainsi tout acte par écrit qui est émané de celui contre lequel la demande est formée ou de celui qu'il représente, et qui rend vraisemblable le fait allégué.

— Elles reçoivent encore exception toutes les fois qu'il n'a pas été possible au créancier de se procurer une preuve littérale de l'obligation, qui a été contractée envers lui.

Cette seconde exception s'applique :

1. Aux obligations qui naissent des quasi-contrats et des délits ou quasi-délits ;
2. Aux dépôts nécessaires faits en cas d'incendie, ruine, tumulte ou naufrage, et à ceux faits par les voyageurs en logeant dans une hôtellerie, le tout suivant la qualité des personnes et les circonstances du fait ;
3. Aux obligations contractées en cas d'accidents imprévus, où l'on ne pourrait pas avoir fait des actes par écrit ;
4. Au cas où le créancier a perdu le titre qui lui servait de preuve littérale, par suite d'un cas fortuit, imprévu et résultant d'une force majeure.

V. Wijzigende wetten in het Belgisch Burgerlijk Wetboek.

1. Wet van 14 april 1938 (67).

Op 28 oktober 1936 legde de heer Bovesse, minister van Justitie, een aantal wetsontwerpen ter tafel. Daaronder: wetsontwerp betreffende het bewijs door getuigen in burgerlijke zaken.

In de memorie van toelichting pleitte hij voor een verhoging van de waarde van 150 tot 1500 frank wegens de stabilisatie en devaluatie van de munt. De regering stelde 1000 frank als minimumbedrag, boven hetwelk niet met getuigen mag bewezen worden, voor, doch dit werd naderhand opgegeven. In de vergadering van 18 maart 1937 werd het wetsontwerp betreffende het bewijs door getuigen in burgerlijke zaken behandeld. 's Anderendaags werd er gestemd over een reeks afgehandelde ontwerpen, waaronder het genoemde. De Kamer nam de ontwerpen aan met 116 ja-stemmen, alleen M. Delor onthield zich.

Het wetsontwerp dat door de Kamer aan de Senaat was overgemaakt, werd hier ook verwezen naar de commissie van Justitie, waar op 24 november 1937 de heer Gillon verslag uitbracht in de commissievergadering

De Senaat wijzigde het ontwerp op twee punten: « Amendementen door de commissie vastgesteld en later aangenomen met 121 stemmen, 6 onthoudingen :

Art. 1. In de art. 1341, 1342, 1343, 1344, 1345, 1834, 1923, 1924, 1950 van het Burgerlijk Wetboek worden de woorden « honderd vijftig frank » door de woorden « duizend vijfhonderd frank » vervangen.

Art. 2. De verbintenissen ontstaan vóór de afkondiging dezer wet zijn daaraan niet onderhevig, zo zij het voorwerp zijn van een op dat ogenblik hangend geding.

De Kamer der volksvertegenwoordigers nam in de vergadering van 12 april 1938 de geamendeerde artikelen aan.

2. Wet van 20 maart 1948 (68).

De 18 juni 1947 werd wetsvoorstel nr. 395 ingediend door de heer J. Rey: « Wetsvoorstel tot wijziging van sommige bedragen in burgerlijke en handelszaken. » « ...het bedrag van 1500 frank in 1938 stemt thans ongeveer overeen met 5000 frank. Die teksten moeten in overeenstemming worden gebracht met de huidige economische omstandigheden. Dit is het doel van onderhavig voorstel. »

Eerste artikel. « In de artikelen 1341, 1342, 1343, 1344, 1345, 1834, 1923, 1924 en 1950 van het B.W. worden de woorden « duizend vijfhonderd frank » vervangen door « vijfduizend frank ». J. Rey, A. Vrankx, A. Parisis.

De heer Oblin bracht dan de 11e juli 1947 verslag uit, nadat de commissie voor Justitie het wetsvoorstel had onderzocht. Door de commissie werd voorgesteld echter « 1500 frank » slechts te vervangen door « 3000 frank » en aldus de tekst aan te nemen.

Het wetsvoorstel werd als wetsontwerp geformuleerd de 15e juli 1947: « Wetsontwerp tot wijziging van sommige bedragen in burgerlijke en handelszaken. Tekst in eerste lezing aangenomen. Eerste artikel. In de artikelen 1341, 1342, 1343, 1344, 1345, 1834, 1923, 1924 en 1950 van het B.W. worden de woorden « duizend vijfhonderd frank » vervangen door « drieduizend frank »...

De 17e juli 1947 werd het met algemene stemmen van de 157 op de vergadering van de Kamer aanwezige leden goedgekeurd. In de Senaat onderzocht de commissie van Justitie de amendementen (commissievergadering van 11 december 1947). Met algemene stemmen hechtte de commissie haar goedkeuring aan de wijzigingen vastgesteld op de gewone artikelen. Na bespreking en algemene discussie, op 23 december in de Senaat, werd op 30 december met 85 ja-stemmen tegen 13 onthoudingen voor de wijzigende artikelen gestemd.

De wet werd van kracht op 20 maart 1948 en zo werd het bedrag tot 3000 frank gebracht.

* * *

De beperkingen die aan het getuigenbewijs werden gesteld, in art. 54 van de *Ordonnance de Moulins* van 1566 en in de artikelen 2, 3, 4 en 5 van titel 20 der Grote Ordonnantie van 1667, liggen dus rechtstreeks aan de basis van de artikelen 1341 tot 1348 van het Burgerlijk Wetboek.

De grote rechtsgeleerden hadden zich immers gunstig uitgesproken over de algemene principes die uit beide ordonnances konden worden afgeleid. Vandaar dat de compilatoren van de *Code civil* deze principes als materiële bronnen hebben aangewend, zoals dat ook was gebeurd bij de pogingen tot kodifikatie in het « *droit intermédiaire* ». Verliezen we daarbij niet uit het oog dat de regels uit de praktijk gegroeid zijn en dat de praktijk (niet het minste de jurisprudentie, o.a. de bemerkingen bij de opstelling van de teksten gemaakt door de tribunaal!) hun verdere evolutie heeft beïnvloed.

Verder moeten we uit dit alles nog het paradoxaal besluit trekken dat de regels, die rechtstreeks in het

handelsleven hun noodzaak en ratio legis hadden gevonden, nu juist in het handelsgebruik werden gemilderd. Hier blijkt eens te meer de nauwe samenhang van het recht met het leven, de historiciteit en het temporeel karakter van de positieve rechtsregels. Zegden we dus dat de (getuigen)-bewijsregeling tussen het Burgerlijk en het Handelsrecht nu verschilt: « La pratique universelle... a fait de l'admission de la preuve testimoniale, qui est l'exception en matière civile, la règle générale des matières commerciales »⁽⁶⁹⁾.

Toch gaan er de laatste tijd meer en meer stemmen op om het onderscheid minder streng door te voeren, vooral dan in het kader van de heersende strekking tot éénmaking van Burgerlijk en Handelsrecht⁽⁷⁰⁾.

Wat specifiek de bewijsregeling betreft, merkt Simon Frédéricq⁽⁷¹⁾ terecht op dat de strengheid van de burgerlijke regel enerzijds door de rechtbank aanzienlijk werd gemilderd⁽⁷²⁾, terwijl het getuigenbewijs bij de handelsrechters anderzijds in een ongunstig daglicht kwam te staan. J. Bennecase ziet het nog eenvoudiger: « Étendez aux contrats civils les preuves commerciales et il est probable que la fusion définitive s'opèrera »⁽⁷³⁾. Deze oplossing lijkt ons wel wat te radicaal, omdat we de afschaffing van de artikels 1341-1348 B.W. niet verantwoord zouden durven noemen, gezien de blijvende gebrekkigheid van het getuigenbewijs. Valt er wel een lans te breken voor de éénmaking van beide bewijsregelingen, dan menen wij toch dat deze niet al te simplistisch mag worden aangepakt. Opteren we dus voor een (vage) middenweg: de afzwakking van de burgerlijke regeling in de richting van een discretionaire bevoegdheid van de rechtbanken.

Anderzijds ware het wenselijk dat men bij de afbakening van een dergelijke nieuwe regeling even toch nog zou denken aan de middeleeuwse wijsheid: « Bien fol qui se met en enquête, car le plus souvent qui mieux abreuve, mieux preuve. »

G. VERNAILLEN en G. VAN DE PERRE

- (1) De voornaamste werken die worden aangehaald:
 Auzanet, *Œuvres de M. Barthélemy Auzanet*, chez Nicolas Gosselin, Paris 1708.
 Azitiria E., *Retour à l'unification du Droit privé*, Mélanges offerts à J. Maury, Tome 2, Dalloz, Paris 1960.
 Baudry-Lacantinerie G. et Barde L., *Traité théorique et pratique de Droit Civil, Des Obligations*, Tome 1, 3ème édition, L. Larose, Paris 1897.
 Beudant Ch., *Cours de Droit Civil Français*, Tome 6, 2ème édition, Rousseau et cie, Paris 1953.
 Bonnier E., *Traité théorique et pratique des preuves en droit civil et en droit criminel*, Durand, Paris 1852.
 Bourdot de Richebourg Ch. A., *Nouveau coutumier général ou corps des coutumes générales et particulières de France et des provinces...*, Tome 4, chez Michel Brunet, Paris 1724.
 Boutillier J., *Somme rural...*, Barthélemy Macé, Paris 1612.
 Castaing-Sicard M., *Les contrats dans le très ancien droit toulousain*, Univ. Toulouse, doctorat en droit, Toulouse 1959.
 Chenon E., *Histoire générale du droit français public et privé, des origines à 1815*, Olivier-Marin, Paris 1926-29.
 Danty, *Traité de la preuve par témoins en matière civile contenant le commentaire Latin et Français de M. Jean Boiceau...*, 4ème édition, chez Montalant, Montpellier, 1737, 6ème édition, chez Delabain, Paris 1769.
 De Groot Hugo, (Grotius), *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-Geleerdheid*, Leiden 1952.
 Dekkers R., *Handboek van Burgerlijk Recht*, II, n.v. Standaard, Brussel 1957.
 De Miranda J.C., *Het bewijs door getuigen in burgerlijke zaken*, H.J. Haris, Amsterdam 1946.
 De Page H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, Tome 3, les obligations, Bruylant, Bruxelles 1942.
 D'Espeisses A., *Les œuvres de M. Antoine d'Espeisses*, Tome 2, chez J.A. Huguetan, Lyon 1666.
 Desquiron A.T., *Traité de la preuve par témoins en matière civile*, chez Crapart, Paris 1811.

- Domat J., *Les lois civiles dans leur ordre naturel, le droit public et legum delectus*, chez Durand, Paris 1777.
 Du Moulin Ch., (Molinaeus), *Caroli Molinaei... omnia quae extant opera...*, editio novissima, Nicolae Pepingue, Parisiis, 1631.
 Dupin A. et Laboylaye E., *Institutes Coutumières d'Antoine Loysel*, Videoq père et fils, Durand, libraires, Paris 1846.
 Esmein A., *Cours élémentaire d'histoire du droit Français*, 11ème édition, Recueil Sirey, Paris 1912.
 Fenet P.A., *Recueil complet des Travaux préparatoires du Code Civil*, Tomes 1 et 13, au dépôt, Paris 1827.
 François F., *Observations du droit français, conférées au droit romain & coutumier de France*, Ancelin, Lyon 1618.
 Fredericq L., *Handboek van Belgisch handelsrecht*, deel 1, Bruylant, Brussel 1962.
 Ganshof F., *Geschiedkundige inleiding tot het Burgerlijk Recht*, 5e druk, n.v. Standaard, Gent 1964.
 Gentv L., *La basoche notariale*, D'lamotte, Paris 1988.
 Godding Ph., *La preuve en matière civile du 11ème au 18ème siècle*, Editions de l'Institut de Sociologie, Bruxelles 1962.
 Hijmans I.H., *Romeinsch Verbintenissenrecht*, 2e druk, W.E. J. Tjeenk Willink, Zwolle 1927.
 Isambert, *Recueil général des anciennes lois françaises*, Tome 19, Belin-le-Prieur, Paris 1833.
 Kluyskens A., *Beginnelsen van het Burgerlijk Recht*, deel 1, de Verbintenissen, 4e druk, n.v. Standaard, Antwerpen 1943.
 Kriegelli fratres, *Corpus Juris Civilis*, edition stereotipa sexta, apud Weidmannes, Berolini 1893.
 Lacour L., *Précis de droit commercial*, Dalloz, Paris 1938.
 Lepage G., - *Petit vocabulaire d'histoire du droit français*, Paris 1943. - *Petit précis des sources de l'histoire du droit français*, vol. 1, *Les obligations en ancien droit français*, Montchrestien, Paris 1958.
 Levy A., *Uitbreiding van het getuigenbewijs in burgerlijke zaken*, Steghers, Apeldoorn, 1894.
 Levy J. Ph., *La hiérarchie des preuves dans le droit savant du Moyen Age, depuis la Renaissance du Droit Romain jusqu'à la fin du XIVème siècle*, Recueil Sirey, Paris 1939.
 Levy-Bruhl H., *Les origines du code de commerce français*, Studi in memoria di Aldo Albertoni, III, Cedam, Padova 1933.
 Lex Belgica, *Permanente verzameling van de wetgeving en de algemene reglementering die in België van kracht is*, U.S.A. Heule.
 Locre J.C., *Législation civile, commerciale et criminelle ou commentaire et complément des codes Français*, Tome 6, Tarlier, Bruxelles 1836.
 Lousse E. en Wullaerts M., *Geschiedkundige Inleiding tot het Belgisch Burgerlijk Recht*, Acco, Leuven.
 Loysel A., *Les œuvres de Me Guy Coquille avec les Institutes Coutumières de France*, chez Le Gras, Paris 1646.
 Manuel J., *Le commencement de preuve par écrit*, Bosc & Riou, Lyon 1937.
 Masse M.E., *Le droit commercial dans ses rapports avec le droit de gens et le droit civil*, Tome 4, Guillaumin, Paris 1874.
 Monier R., *Manuel élémentaire de droit romain*, Tome 2, *Les Obligations*, Domat-Montchrestien, Paris 1943-48.
 Ourliac P., *Droit romain e' pratique méridionale au XVème siècle*, Étienne Bertrand, Sirey, Paris 1937.
 Ourliac P. et De Malafosse J., *Histoire du Droit Privé*, Tome 1, Presses Univ. de France, Paris 1961.
 Planiol M. et Ripert G., *Traité pratique de Droit Civil Français*, Tome 7, *Les Obligations*, 2ème éd., Librairie générale de Droit et de Jurisprudence, Paris 1954.
 Pothier R.J., *Œuvres de Pothier*, nouvelle édition, Librairie de Jurisprudence de H. Tarlier, Bruxelles 1829.
 Ronse J., *Wetboek van Koophandel*, Story-Scientia, Gent 1965.
 Savatier R., *La théorie des obligations. Visions juridiques et économiques*, Dalloz, Paris 1967.
 Simon J. en De Beus P., *Burgerlijk Wetboek*, Bruylant, Brussel 1963.
 Tardif A., *Histoire des sources du droit Français*, Picard, Paris 1890.
 Van Dael J., *De psychologie van het getuigenis*, Van Rossen, Amsterdam 1939.
 Villers R., *Droit Romain*, Tome 2, *Les Obligations*, Editions Rousseau, Paris 1952.
 Wolff Ph., *Histoire de Toulouse*, Privat, Toulouse 1958.
 Zadoks C., *Het verbod van geuigenbewijs tegen den inhoud der schriftelijke acte*, J.H. De Bussy, Amsterdam 1931.
 (2) Beudant Ch., op. cit., Tome 9, pg. 330: la preuve testimoniale, définition.
 (3) De Miranda, op. cit. pg. 48.
 (4) Op. cit., pg. 7.
 (5) - De Page H., *Traité élémentaire de Droit Civil belge*, Tome 3, pp. 841 e.v. - Planiol et Ripert, op. cit., Tome 7, nrs 1428, 1429, 1529. - Cassatie 14 dec. 1922 (Pas 1923, I, 111), 1 juli 1926 (Pas 1927, I, 37).
 (6) - Ronse J., op. cit., boek I, Titel IV, art. 25: « Buiten de bewijsmiddelen toegelaten door het burgerlijk wetboek, kan

van de handelsverbintenissen blijken door het getuigenbewijs, in al de gevallen waarin de rechtbank oordeelt dit te moeten toestaan, behoudens de uitzonderingen bepaald voor bijzondere gevallen». (wet van 15 december 1872, staatsblad 22 dec.). - In handelszaken is behoudens de door de wet bepaalde gevallen en uitzonderingen het bewijs door getuigen en vermoedens toegelaten, tegen en boven de inhoud van ak'ten: Cass. 7 mei 1908, Pas. 1908, I, 174; Cass. 8 dec. 1936, Pas. 1936, I, 444; Cass. 6 febr. 1961, Pas. 1961, I, 607; cfr. ook Fredericq L., op. cit. - cfr art. 109, Code de commerce (français): «Le juge n'est jamais forcé de l'admettre. L'art. 109 du Code de commerce lui laisse sur ce point un pouvoir discrétionnaire absolu». (Massé, op. cit. pg. 409 over het getuigenbewijs).

- (7) De Page, op. cit., pg. 847.
 (8) Desquiron, op. cit., pp. 10 en 11.
 (9) Paulus, II Kor., hfst. 13, 1.
 (10) Paulus, Hebr., hfst. 10, 28.
 (11) Paulus, I Timoth., hfst. 5, 19.
 (12) Mattheus, hoofdstuk 19, 18.
 (13) Danty, Desquiron, Kluyskens...
 (14) Beudant, Lepointe...
 (15) Levy A., op. cit. pp. 4 e.v.
 (16) Kriegellii fratres, op. cit., L. 3 § 2 D. de testibus (23,5).
 (17) *Pauli Sententiae*, V, 15, 4: «Testes quum de fide tabularum nihil dicitur, adversus scripturam interrogari non possunt». (Frans romanist).
 (18) In exercendis, 15, Cod., de Fide Instrumentorum.
 (19) Wet 15, B. 4., tit. 21, de Fide Instrumentorum.
 (20) Lepointe, op. cit. (*Les obligations en ancien droit français*).
 (21) Ganshof, op. cit. pp. 33-34.
 (22) Genty, *La Basoche notariale*, pg. 42.
 (23) *ibidem*, pg. 43. «En 1270, soixante notaires royaux sont nommés et accrédités près de la juridiction du Châtelet de Paris. Ils exercent leur ministère au nom du Roi et avec une entière indépendance, d'abord dans l'enceinte du Châtelet seulement, puis, peu à peu, dans un ressort qui n'aura deux siècles plus tard, aucune limite». - pg. 54 (*ibidem*): «Ils (les no aires) avaient simplement le droit de rédiger les notes du juge et les conventions amiables de parties, et de les remettre au Tabellionage tous les trois mois...».
 (24) Ganshof, op. cit., pg. 76.
 (25) Ourliac P., *Droit romain et pratique méridionale au 15ème siècle, Etienne Bertrand*, pg. 28: «... Bertrand ne reconnaît aux lois romaines qu'une autorité supplétive: elles ne s'appliquent qu'en l'absence de coutumes contraires et peuvent être abrogées par le non usage».
 (26) Godding, op. cit. pg. 121.
 (27) cfr. supra, de opkomst van de «notarii».
 (28) cfr. infra, en Zadoks, op. cit., pp. 43 e.v.
 (29) Castaing-Sicard M., op. cit., pp. 476-482.
 (30) Statuta Bononiae approbata sunt a Cardinali Bisarion Cardinalis Nicenus nuncupatus Sedis apostol. Legatus a latere Nicolai V PaPae anno 1453.
 (31) *Ordonnances du roy Charles IX, faites par sa Majesté en sa ville de Moins, en l'assemblée des Es.ats, l'an 1566* (Lyon 1530), pp. 147-148.
 (32) Artikel 1 behelst slechts de procedure.
 (33) Ourliac et De Malafosse, op. cit., Tome 1, section 3, la preuve des contrats.
 (34) Baudry-Lacantinerie, op. cit., nr 2516: «C'est une vérité historique que la faveur attachée à la preuve testimoniale est en raison inverse de la diffusion des lumières et de la civilisation. Les législations primitives l'admettent sans réserve; les législations des peuples qui se perfectionnent et se civilisent, l'excluent peu à peu, et finissent par ne plus l'autoriser qu'exceptionnellement. Dans l'ancien droit romain et pendant toute la période du moyen-âge, l'admissibilité indéfinie de la preuve testimoniale constituait un principe nécessaire, parce que, dans les sociétés en voie de formation, l'écriture était inconnue ou du moins ignorée du plus grand nombre. Mais, à mesure que son usage se répand et se généralise, la preuve littérale se substitue progressivement dans la loi au simple témoignage oral; elle présente en effet sur lui l'avantage de ne rien oublier et de ne pouvoir tromper. C'est ainsi que l'invention de l'imprimerie en 1453, introduite à Paris en 1470 seulement, et la vulgarisation toujours croissante du papier, préparèrent les voies à la célèbre ordonnance de Moulins, du mois de février 1566, qui, dans notre histoire nationale, marque la fin de l'empire absolu qu'avait jusqu'alors exercé la preuve testimoniale».
 (35) Bonnier, op. cit., pp. 104 e.v.
 (36) *ibidem* (pg. 108).
 (37) op. cit.
 (38) Zadoks, op. cit., pg. 53.
 (39) Voor het gewoonterecht zie: Bourdot De Richebourg, op. cit., (Tome 4), Loysel A., op. cit. (Loysel, 1536-1617, kwam op voor de éénmaking der gewoonten op grond van de Parijse).

- (40) Tardif, op. cit. pg. 402.
 (41) Castaing-Sicard, op. cit.
 (42) *ibidem*, pp. 476 e.v.
 (43) cfr. Wolff, *Histoire de Toulouse*.
 (44) Auzanet, *Œuvres de M.B. Auzanet*.
 (45) Baudry-Lacantinerie en Barde, op. cit. pg. 102.
 (46) Boiceau: scribe de la Borderie, avocat au Présidial de Poitiers, cfr. Danty, op. cit.
 (47) cfr. *ibidem*: Danty, *Traité de la preuve par témoins en matière civile, contenant le commentaire latin et Français de M. Jean Boiceau*.
 (48) *ibidem*, pp. 29-30.
 (49) *ibidem*, pp. 570-572.
 (50) Bonnier, op. cit. pg. 114: 22 juli 1613. - 22 juli 1689.
 (51) Danty, op. cit., préface.
 (52) François, op. cit., pp. 468-470.
 (53) «De handelsrechtsgingen inderdaad voort met het bewijs door getuigen, ook voor bedragen hoger dan 100 pond, toe te laten, niettegenstaande het uitdrukkelijk verbod van de ordonnance van Moulins», uit: Fredericq S., op. cit., pg. 147. cfr. ook Touillier, *Le droit civil français suivant l'ordre du code*, Dl. 9, 230., Bruxelles 1837-43.
 (54) Isambert, op. cit., Tome 19: No 728 - Ordonnance de Commerce, Versailles, mars 1673.
 (55) cfr. het preadvies van Molengraaff in Lichtenauer W.F., *Burgerlijk en Handelsrecht*, uit Rechtskundige Opstellen, Zwolle 1937. Volgens Lichtenauer wel afgescheiden gewoonterecht, maar geminacht door rechtsgeleerden. Bewijskracht aan koopmansboeken (pg. 348).
 (56) François, op. cit. pg. 469.
 (57) Volgens De Miranda, op. cit. pp. 53-54, is er in het Oud-Vaderlandsch Recht (Nederlanden) geen beperking van het getuigenbewijs te vinden. Bij De Groot (Grotius) lezen we alleen in verband met de bewijskracht van geschrift: «Een schrift bekennende betaling heeft na dertich dagen volle cracht, maer binnen de selve magh die het geschreven heeft de wete doen aen den houder, ofte in sijn afwesen aen de wet, dat het gelt niet en is daetelijk betaelt...». op. cit., pg. 316. - «Koop werd aangegaan schriftelijk ofte zonder schrift. Maer bij ons als is 't dat van geschrift is gesproken, werd verstaen zulks geschied te zijn niet om schriftelijk te handelen maar om 't gehandelde tot beter geheuenen en de bewijs schriftelijk te vervatten, 't en waer duidelijk bleecke de meininge anders geweest te zijn». op. cit. pg. 241. - Er is dus niets te bespeuren van een primauteit van het geschrift.
 (58) Danty, op. cit., additions sur le chapitre III de Boiceau. (Danty, avocat en parlement).
 (59) Domat (Daumat, Domatius, 1623-1696), avocat du Roy au Siège Présidial de Clermont en Auvergne. Hij was vooral een man uit de praktijk, maar alhoewel hij geen openbare colleges gaf is zijn werk toch de voornaamste synthese uit de 17e eeuw.
 (60) Pothier (1699-1722) was nog meer op de praktijk gericht dan de beschouwende Domat; zoals deze laatste had hij een voorliefde voor het romeins recht.
 (61) *Œuvres choisies de Pothier*, Tome 1, traité des Obligations, pp. 733 e.v. - *Œuvres de Pothier*, tome 1, pg. 238.
 (62) op. cit.
 (63) Molinaeus (Charles du Moulin, Dumoulin, du Molin, Molinari, 1500-1566) sluit zich aan bij de groep die zich met het franse gewoonterecht bezighoudt. (tegenover de school der geleerde Romanisten).
 (64) «Het recht dat de Franse revolutionnaires in het leven riepen, ligt kronologisch en juridisch tussen het oud en het nieuw modern recht in: daarom noemen de Franse rechts-historici het «le droit intermédiaire» uit Lousse, op. cit. pp. 63 en 74.
 (65) Voor de ontwerpen en de werkzaamheden tijdens het revolutionair tijdvak en voor de Code Civil: cfr. Fenet, op. cit., Tomes 1-13, en Loce, op. cit., Tome 6.
 (66) cfr. Lousse E., op. cit., pg. 78.
 (67) Staatsblad van 20 april 1938. Parlementaire annalen en documenten: Dokumenten Kamer: B.Z. 1936 - nr. 99, wetsontwerp 1936-37, nr. 36 - verslag Janssens, Annalen Kamer: 18 en 19 maart 1937. Dokumenten en Senaat: 1937-38 - nr. 9 - verslag Gillon, Annalen Senaat: 30 november en 1 december 1937. Dokumenten Kamer: 1937-38, nr. 21 - wetsontwerp. nr. 127 - verslag, Annalen Kamer: 12 april 1938.
 (68) Staatsblad van 26 maart 1948, Gewone zitting 1946-47: Kamer: Dokumenten: nr. 395, wetsvoorstel Rey, nr. 465, verslag Oblin, nr. 476, tekst, Annalen: 15 en 17 juli 1947. Senaat: Dokumenten: wetsontwerp nr. 274, verslag Ancot nr. 41, amendement Fonteyne nr. 50, Annalen: 23 en 30 december 1947. Kamer: Dokumenten: wetsontwerp nr. 122, Verslag nr. 177 (Maes), Annalen: 25 en 26 februari 1948.
 (69) Massé M.G., op. cit. pg. 407. cfr. Lacour L., Précis de droit commercial, Dalloz, Paris 1933, pg. 216: (Frankrijk), «le tribunal a donc un pouvoir discrétionnaire pour ordonner l'enquête que réclame un plaideur ou pour s'y refuser, s'il la considère comme inutile».

(70) cfr. - Fredericq S., op. cit., pg. 148. - Aztiria E., op. cit., pg. 35 : « Pour notre part, nous considérons aussi que les problèmes du Droit Commercial comme branche du Droit privé, face au Droit Civil, reçoivent avec l'unification, la solution la plus indiquée ». - Bonbecase, cfr. infra.

(71) Fredericq S., op. cit., pg. 148.

(72) Alhoewel de Belgische rechtspraak als zeer eerbiedig voor de wet wordt beschouwd, meer dan de franse. (Lousse, op. cit.).

(73) Le droit commercial dans ses rapports avec la technique du droit civil, Studi di diritto commerciale, Roma 1931, pg. 160.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

2e Kamer. — 17 juni 1968.

Voorzitter : M. Van Beirs.

Raadsheer-verslaggever : M. Busin.

Advocaat-generaal : M. Mahaux.

Bescherming van de maatschappij. — Beslissing van een commissie voor de bescherming van de maatschappij. — Invrijheidstelling van de geïnterneerde. — Op voorwaarde dat hij uitgeleverd wordt en overgegeven aan de Franse overheid. — Onwettelijkheid. — Machtsoverschrijding. — Beslissingen van de commissies. — Karakter. — Aangifte op bevel van de minister van Justitie.

De beslissing van de commissie voor de bescherming van van de maatschappij bij de psychiatrische afdeling van een gevangenis, waardoor de invrijheidstelling op proef van een geïnterneerde wordt bevolen « op de uitdrukkelijke voorwaarde van uitlevering met dien verstande dat de geïnterneerde tegen wie een aanhoudingsbevel tot uitlevering is uitgevaardigd, aan de Franse overheid zal worden overgegeven », is aangetast door onwettelijkheid, in zover zij de invrijheidstelling op proef afhankelijk stelt van de uitdrukkelijke voorwaarde van uitlevering, en door machtsoverschrijding, in zover zij beslist dat hij aan de Franse overheid zal worden overhandigd.

De beslissingen van de commissies tot bescherming van de maatschappij, ingesteld krachtens de wet van 1 juli 1964 en uitspraak doende over de invrijheidstelling van de geïnterneerde, hebben betrekking op de vrijheid van de persoon, die gewaarborgd en onder de hoede van de rechterlijke macht gesteld is bij de artikelen 7 en 92 van de Grondwet. Ze zijn akten die, in die mate, het karakter dragen van vonnissen in de zin van art. 441 Sv., evenals van de artikelen 15 van de wet van 4 augustus 1832 en 19 van de wet van 25 maart 1876.

De aangifte van een zodanige beslissing op bevel van de minister van Justitie overeenkomstig art. 441 Sv. en de vernietiging ervan wordt niet verhinderd door het feit dat het Hof van Cassatie de voorziening van de geïnterneerde tegen zulke beslissing verworpen heeft bij een vroeger arrest, wanneer dat arrest slechts uitspraak heeft gedaan over de ontvankelijkheid van de voorziening van de betrokkene tegen genoemde beslissing en niet over de wettelijkheid van de beslissing.

Procureur-generaal bij het Hof van Cassatie t./ Retourné.

Gelet op de hiernavolgende vordering van de procureur-generaal bij het Hof van Cassatie ;

Aan de tweede kamer van het Hof van Cassatie ;
De ondergetekende procureur-generaal heeft de eer hierbij uiteen te zetten dat de minister van Justitie hem bij schrijven van 11 april 1968, Bestuur der Wetgeving, 1ste afdeling, nr. 130.826/123/AP/Div. uitdrukkelijk bevel heeft gegeven bij het hof overeenkomstig artikel 441 van

het Wetboek van strafvordering aangifte te doen van de beslissing, op 1 oktober 1965 gewezen door de Commissie voor de bescherming van de maatschappij, ingesteld bij de psychiatrische afdeling van de gevangenis te Bergen, inzake Jean Retourné, geboren te Mont-Saint-Aignan op 14 september 1935,

Die beslissing heeft de invrijheidstelling op proef van de voornoemde Retourné « op de uitdrukkelijke voorwaarde van uitlevering » bevolen, met dien verstande dat « de voornoemde tegen wie een aanhoudingsbevel tot uitlevering is uitgevaardigd, aan de Franse overheid zal worden overgegeven ».

De internering van Retourné was voor een onbepaalde tijd bevolen bij arrest van het Hof van beroep te Brussel van 26 juni 1965.

Tegen die beslissing van de commissie heeft de betrokkene cassatieberoep ingesteld, dat door het hof op 20 december 1965 werd verworpen op grond dat de bestreden beslissing niet van zodanige aard was dat men zich ertegen in cassatie kon voorzien.

De betrokkene heeft daarna tegen de beslissing van de commissie een beroep ingesteld bij de Raad van State, die zich op 21 april 1967 onbevoegd tot kennisneming verklaarde, onder de overweging dat de Commissie tot bescherming van de maatschappij opdracht heeft om mee te werken aan de tenuitvoerlegging van interneringsvonnissen en -arresten en die beslissingen niet tot de kennisneming van de Raad van State behoren.

De voorziening in cassatie tegen dit arrest en het verzoekschrift tot regeling van bevoegdheid tengevolge van het conflict van bevoegdheid dat zou ontstaan zijn uit dit arrest en door het arrest van het Hof van Cassatie van 20 december 1965 werden op 15 februari 1968 verworpen door het hof.

Het arrest van het hof grondt die verwerping enerzijds hierop dat de beslissingen van de krachtens de wet van 1 juni 1964 ingestelde commissies tot bescherming van de maatschappij de noodzakelijke aanvulling zijn van de vonnissen of arresten waarbij de internering wordt bevolen, en door hun voorwerp het karakter dragen van beslissingen uitgaande van instellingen die in die mate onder de rechterlijke macht ressorteren, en anderzijds hierop dat er geen enkel conflict van attributie bestond waartegen de procedure bepaald bij artikel 20, paragraaf 2, van de wet van 23 december 1946 kan worden gevoerd, aangezien het arrest van het hof van 20 december 1965 er zich toe beperkt heeft de voorziening tegen de beslissing van de Commissie tot bescherming van de maatschappij te verwerpen als niet ontvankelijk, zonder te beslissen dat het beroep tegen zodanige beslissing niet tot zijn bevoegdheid of tot die van de organen der rechterlijke macht behoorde omdat zulks ter kennisneming van de Raad van State zou staan.

De beslissing, op 1 oktober 1965 gewezen door de Commissie ter bescherming van de maatschappij, ingesteld bij de psychiatrische afdeling van de gevangenis te Bergen, dus niet meer vatbaar is voor beroep van de betrokkene.

Zij is nochtans aangetast door onwettelijkheid, in zover zij de invrijheidstelling op proef van Retourné afhanke-

lijk stelt van de uitdrukkelijke voorwaarde van uitlevering, en door machtsoverschrijding, in zover zij beslist dat hij aan de Franse overheid zal worden overhandigd.

Door aldus uitspraak te doen, schendt die beslissing artikel 18 van de wet op de bescherming der maatschappij, die gewijzigd is bij de wet van 1 juli 1964, zowel als de artikelen 1 en 3 van de wet van 15 maart 1874 op de uitleveringen.

Artikel 441 van het Wetboek van strafvordering, dat bij artikel 31 van de wet van 9 april 1930, zoals deze is gewijzigd bij die van 1 juli 1964, toepasselijk verklaard is op de in deze wet bepaalde beslissingen, verleent machtiging om, op bevel van de minister van Justitie, aangifte te doen van gerechtelijke akten, arresten of vonnissen die strijdig zijn met de wet.

De beslissingen van de commissies tot bescherming van de maatschappij, ingesteld krachtens de wet van 1 juli 1964 en uitspraak doende over de invrijheidstelling van de geïnterneerde, hebben betrekking op de vrijheid van de persoon, gewaarborgd en onder de hoede van de rechterlijke macht gesteld bij de artikelen 7 en 92 van de Grondwet, en zijn derhalve akten die, in die mate, het karakter dragen van vonnissen in de zin van artikel 441 van het Wetboek van strafvordering, evenals van de artikelen 15 van de wet van 4 augustus 1832 en 19 van de wet van 25 maart 1876.

Wanneer de voornoemde commissies daarover uitspraak doen, bepalen zij, met inachtneming van de wet, de werkelijke duur van de invrijheidstelling, bevolen door het strafrecht, en zijn aldus de noodzakelijke aanvulling van de interneringsvonnissen en -arresten.

Het arrest van het hof dd. 20 december 1965 kan de aangifte en de vernietiging van de beslissing van 1 oktober 1965 van de Commissie tot bescherming van de maatschappij te Bergen niet verhinderen, daar dit arrest slechts uitspraak heeft gedaan over de ontvankelijkheid van de voorziening van de betrokkene tegen genoemde beslissing en niet over de wettelijkheid ervan. (Les pouvoirs dans l'intérêt de la loi et les dénonciations sur ordre du ministre de la Justice, rede van de procureur-generaal Hayoit de Termicourt ter terechtzitting van het Hof op 1 september 1964, nummer 24).

Om deze redenen,

Vordert de ondergetekende procureur-generaal dat het Hof gelieve de vernietiging uit te spreken van de beslissing van 1 oktober 1965 inzake Jean Retourné gewezen door de Commissie tot bescherming van de maatschappij ingesteld bij de psychiatrische afdeling van de gevangenis te Bergen; te beschikken dat het arrest, door het Hof op 20 december 1965 gewezen op de voorziening van Retourné, dientengevolge geen reden van bestaan heeft;

Te bevelen dat van zijn arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing alsmede op de kant van voornoemd arrest van het Hof van 20 december 1965, dat geen reden van bestaan meer heeft, en de zaak te verwijzen naar de anders samengestelde Commissie tot bescherming van de maatschappij, ingesteld bij de psychiatrische afdeling van de gevangenis te Bergen.

Brussel, 22 april 1968.

Voor de procureur-generaal,
De advocaat-generaal,
(get.) Paul Mahaux

Gelet op artikel 441 van het Wetboek van strafvordering met aanneming van de gronden van deze vordering; Vernietigt de beslissing van 1 oktober 1965 inzake Jean Retourné van de Commissie tot bescherming van de maatschappij ingesteld bij de psychiatrische afdeling van de gevangenis te Bergen;

Beschikt dat het arrest door het Hof op 20 december 1965 gewezen op de voorziening van Jean Retourné dienvolgens geen reden van bestaan meer heeft;

Beveelt dat van het thans gewezen arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing alsmede op de kant van voornoemd arrest van het Hof van 20 december 1965 dat geen reden van bestaan meer heeft;

Verwijst de zaak naar de anders samengestelde Commissie tot bescherming van de maatschappij, ingesteld bij de psychiatrische afdeling van de gevangenis te Bergen.

NOOT. — De voorzieningen van Vierlinck en Retourné tegen de beslissingen van de Commissie voor de bescherming van de maatschappij werden bij arrest van 20 december 1965 (Pas. 1966, I, 554) verworpen als niet ontvankelijk met de overweging dat de bestreden beslissingen niet het karakter hebben van beslissingen die, krachtens de artikelen 15 van de wet van 4 augustus 1832 en 19 van de wet van 25 maart 1876, het voorwerp van een voorziening in cassatie kunnen zijn. Zie verder, in de zaak Retourné, de arresten van de Raad van State van 21 april 1967 (Pas. 1967, IV, 125) en van het Hof van Cassatie van 15 februari 1968 (R.W. 1967-68, 2218).

HOF VAN CASSATIE

1e Kamer. — 14 juni 1968.

Eerste Voorzitter: M. Bayot.

Raadsheer-verslaggever: M. Neven.

Advocaat-generaal: M. Charles.

Advocaat: Mr. Fally.

Verzekeringen. — Ontlasting van de verzekeraar. — Groveschuld. — Begrip.

De grove schuld die, luidens art. 16 verzekeringswet, de verzekeraar jegens de verzekerde van de last van de schade ontlast, is de schuld die met een opzettelijk feit kan gelijkgesteld worden en waarvan de verzekerde zich bewust was of had moeten zijn dat zij een verzwaaring van het gedekte risico medebracht.

N.V. Fidelitas t./ Van Lommel e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 6 juni 1967 door het Hof van beroep et Brussel I gewezen;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 16 van de wet van 11 juni 1874 op de verzekeringen, 1349, 1353 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet;

doordat alhoewel eiseres in haar conclusie betoogd had dat zij vrijgesteld was van de last van de schade veroorzaakt door de instorting van het gebouw waarin haar verzekerde Dewitte verbouwwerken uitvoerde, zulks wegens grove fouten, te wijten aan Dewitte die het besef had gehad of het besef had « moeten hebben » dat die werken het gedekte risico verzwaarden, het bestreden arrest dit verweer afwijst op de gronden « dat de in de conclusie van appellante (thans eiseres) opgesomde fouten of tekortkomingen van Dewitte als vaststaande dienen te worden beschouwd; dat nochtans, hoe zwaar ook deze fouten of tekortkomingen theoretisch en « post factum » voorkomen, er te beoordelen blijft of zij « in concreto » dienen bestempeld te worden als grove fouten die het gedekt risico verzwaard hebben en of de verzekerde Dewitte het besef heeft gehad of heeft moeten hebben van deze verzwaaring; ...dat niet te ontkennen valt dat het gedekt risico ver-

zwaard werd; dat indien de verzekeraar had kunnen voorzien dat de verzekerde veranderingswerken van oude en bouwvallige gebouwen zou aangenomen hebben zonder de normale en zelfs elementaire voorzorgen te nemen, hij niet zou gecontracteerd hebben; ...dat nochtans ...uit de concrete elementen van de zaak niet kan afgeleid worden dat Dewitte het besef heeft gehad of heeft moeten hebben van deze verzwaaring; ...dat inderdaad ...Dewitte een kleine aannemer was en dat de werken als zeer eenvoudig beschouwd werden; dat, zo de vetustheid van het gebouw door zijn uiterlijk voorkomen opviel, de verrotting van de balken en het gebrek aan stevigheid van de kalk niet openlijk zichtbaar waren door de muren door bepleistering gedekt waren, en alleen konden vastgesteld worden bij het blootleggen ervan; dat een eventueel onbevoegde keus van poetrellen en het feit dat geen stevige en brede steunpunten voorzien werden, ook op een onvoldoende beroepsopleiding en vakkennis wijzen; ...dat nog op te merken valt dat Dewitte persoonlijk deelgenomen heeft aan de uitvoering van de werken, namelijk medegewerkt heeft aan het plaatsen van de eerste poetrellen, zo hij de werf niet verlaten had om naar huis te gaan middagsmalen, hij ook waarschijnlijk bij het plaatsen van de tweede poetrelle, onder de puinen had gelegen; ...dat, zelfs na de instorting, Dewitte zijn fouten en tekortkomingen nog niet schijnt te hebben begrepen, vermits hij verklaarde: « we hadden de nodige schoringen gedaan om alle ongevallen te voorkomen... Ik kan het ongeval niet begrijpen »;

terwijl de grove schuld van de verzekerde, welke, krachtens artikel 16 van de wet van 11 juni 1874 de bevrijding van de verzekeraar tot gevolg heeft, die is welke een verzwaaring van het risico buiten de vooruitzichten van het contract tot gevolg heeft en waarvan hij die ze begaat zich bewust is geweest of is moeten zijn, terwijl, zo uit de constateringen van het arrest blijkt dat Dewitte geen besef heeft gehad van de fouten die hem te wijten waren, en evenmin van hun zwaarwichtigheid, deze constateringen daarentegen niet impliceren dat Dewitte geen besef moest hebben gehad van bewuste fouten én van de zwaarwichtigheid ervan, zodat de rechter zijn beslissing heeft gesteund op vermoedens die deze niet rechtvaardigen en hij aldus, benevens de artikelen 1349, 1353 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet, het begrip van grove schuld in de zin van artikel 16 van de wet van 11 juni 1874 heeft miskend en in ieder geval, in strijd met artikel 97 van de Grondwet, geen regelmatig antwoord heeft verstrekt op bovenbedoelde conclusie:

Overwegende dat de grove schuld welke, luidens artikel 16 van de wet van 11 juni 1874 op de verzekeringen, de verzekeraar jegens de verzekerde van de last van de schade ontlast, de schuld is die met een opzettelijk feit kan gelijkgesteld worden en waarvan de verzekerde zich bewust was of had moeten zijn dat zij een verzwaaring van het godelijke risico medebracht;

Overwegende dat het arrest beslist, eensdeels dat de in de conclusie van eiseres opgesomde fouten of tekortkomingen van Dewitte als vaststaande dienen te worden beschouwd en dat het gedekte risico verzwaard werd, anderdeels, dat, om de redenen die het vermeldt, uit de concrete elementen van de zaak niet kan afgeleid worden dat Dewitte het besef heeft gehad of heeft moeten hebben van die verzwaaring; dat het arrest, door die beslissing, elke met een opzettelijk feit gelijk te stellen schuld uitsluit en derhalve ook het karakter van grove schuld, nu het aanneemt dat bedoelde fouten of tekortkomingen enkel theoretisch en « achteraf » als zwaar voorkomen;

Overwegende dat de rechter, zonder het begrip van grove schuld van artikel 16 van de wet van 11 juni 1874 te miskennen, de ontstentenis van het karakter van grove schuld soeverein in feite heeft kunnen afleiden uit het

geheel van de in het middel overgenomen redenen van het arrest;

Overwegende dat het arrest, door te beslissen dat Dewitte het besef niet heeft moeten hebben dat het risico verzwaard was de conclusie beantwoordt waarin eiseres het tegenovergestelde aanvoerde;

Overwegende dat het middel niet kan worden aangenomen;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening;
Veroordeelt eiseres in de kosten.

NOOT. — Zie Cass. 2 juni 1967, R.W. 1967-1968, 239; Cass. 9 februari 1962, Pas. 1962, I, 654; Cass. 6 juni 1958, Pas. 1958, I, 1104; Cass. 22 mei 1953, R.W. 1953-1954, 647; Cass. 29 januari 1953, Pas. 1953, I, 415.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

9e Kamer. — 5 december 1968.

Voorzitter: M. Liard.

Raadsheren: MM. Grenz en Van Hecke.

Advocaat-generaal: M. Cerckel.

Advocaten: Mrs. P. van Doosselaere en Lebacqz.

Oorzakelijk verband. — Ongesloten auto onbewaakt achtergelaten. — Fout. — Diefstal. — Ongeval. — Oorzakelijk verband met de fout van de eigenaar.

De eigenaar van een auto had hem onbewaakt achtergelaten; de deuren waren niet slotvast en de motor kon zonder contactselutel worden gestart. Een dief heeft met de auto een ongeval veroorzaakt.

De fout van de eigenaar van de auto (art. 10 verkeersreglement) heeft rechtstreeks tot de schade bijgedragen, samen met de fouten van de dief waartoe zij aanleiding heeft gegeven. Het vaststaand noodzakelijk causaal verband tussen die fout en de schade blijft behouden niettegenstaande de inschakeling tussen beide van de tot het ontstaan van de schade eveneens noodzakelijke fouten van de dief.

N.V. De Schelde t./ Verschuieren.

Gezien in eensluitende uitgifte het vonnis de dato 5 mei 1967 der rechtbank van koophandel te Antwerpen, waartegen op 20 juni 1967 een naar vorm en tijd regelmatig beroep werd aangetekend;

Gelet op het incidenteel beroep bij besluiten;

Aangezien geïntimeerde vergoeding nastreeft voor de schade aan zijn huis te Hoboken, 332, Sint Bernardse steenweg berokkend, wegens het aanbotsen van de wagen Chevrolet bestuurd door zekere Coomans, die hem enkele ogenblikken vroeger ontzetolen had ten nadele van Germijns, verzekerde van appellante;

Aangezien in feite vaststaat dat Germijns, zonder de deuren slotvast te sluiten, zijn wagen vóór een nachtherberg onbewaakt had achtergelaten, dat er geen knaktaktsleutel nodig was om de motor te starten en dat deze omstandigheden, wanneer Coomans kort daarna, in dronken toestand, diezelfde herberg verliet, hem hebben aangezet de diefstal met zijn schadelijke gevolgen te plegen;

Aangezien ter bestrijding van de eis, appellante opwerpt dat geen oorzakelijk verband voorhanden is tussen de fout van Germijns en de schade, dewelke — volgens appellante — uitsluitend te wijten zou zijn aan de onrechtmatige daden van Coomans, namelijk de wagen

gestolen te hebben en ermee in staat van dronkenschap gereden te hebben ;

Aangezien deze stelling onverenigbaar is met de feitelijke gegevens van onderhavige zaak, waaruit blijkt dat de fout van Germijns, — uitdrukkelijk door artikel 10 van de Wegcode als een overtreding bestempeld — rechtstreeks tot de schade heeft bijgedragen, gezamenlijk trouwens met de fouten van Coomans, waartoe zij aanleiding heeft gegeven ;

Aangezien immers het vaststaand noodzakelijk causaal verband tussen de schade door geïntimeerde geleden en de nalatigheid van de eigenaar van de auto ter zake behouden blijft, niettegenstaande inschakeling tussen beiden van de tot het ontstaan der schade eveneens noodzakelijke fouten van de autodies ;

Aangezien verder de eerste rechter, om beweegredenen die het Hof beaamt en die door appellante niet weerlegd worden, terecht vastgesteld heeft dat het schadegeval door de verzekeringsovereenkomst gedekt was en de eis bijgevolg principieel gegrond is ;

Aangezien, rekening gehouden met de uiteenlopende bewijsvoeringen van partijen, de door de eerste rechter geraamde en toegekende vergoeding billijk en aangepast voorkomt ;

Om deze redenen,

Het Hof,

Gelet op artikel 24 der wet van 15 juni 1935,

Alle andere, meer omvattende of strijdige besluiten verwerpend,

Geeft akte aan Meester Evrard, dat hij zich aanstelt in vervanging van Meester Buvens, overleden ;

Ontvangt het beroep alsmede het incidentieel beroep ;

Bevestigt het aangevochten vonnis ; Verwijst appellante in alle kosten in beroep.

NOOT : In dezelfde zin : Hof Brussel, 12 november 1966 (R.W. 1966-1967, 1240) en 27 september 1963 (R.W. 1963-1964, 919) ; Vrederechter Aalst, 10 oktober 1967 (R.W. 1967-1968, 760 met verwijzigingen).

Anders : Hof Brussel, 15 maart 1968 (R.W. 1968-1963, 650).

Zie verder R.O. Dalcq in R.C.J.B., 1968, 344-345 in de aldus geciteerde rechtspraak.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE MECHELEN

17 juni 1968

Alleenzetelend rechter : M. Buelens.

Eerste substituut procureur des Konings . M. Dieudonné.

Advocaten : Mrs. Langohr en Houtekier.

Quasi-delicten. — Ongeval veroorzaakt door NAVO-militair. — Dagvaarding. — Rechtsgond. — Omschrijving.

De Belgische Staat - Ministerie van Landsverdediging - is aansprakelijk voor de schadelijke gevolgen van een verkeersongeval door een NAVO-voertuig op belgisch grondgebied veroorzaakt, zulks krachtens Art. VIII van het NATO-Statusverdrag. (Wet van 9 januari 1953, enig artikel). Eiser dient echter in de dagvaarding deze wettelijke beschikking niet aan te duiden ; het volstaat dat de Belgische Staat zich noch nopens het voorwerp, noch nopens de aard, noch nopens de oorzaak, noch nopens de draagwijdte van de vordering kan vergissen.

L. t./ Belgische Staat (Ministerie van Landsverdediging).

Overwegende dat luidens het eksploot van rechtsingang de eis voor doel heeft verweerder te veroordelen in be-

tal'ng wegens stoffelijke schade aan het voertuig de provisioneel bedrag van 150.000 fr., zijnde de schade som van 29.455 fr. en wegens lichamelijke schade een door eiser geleden ingevolge een verkeersongeval gebeurd op 19 januari 1963, waarvoor hij de voerder van een Engelse legervrachtwagen, M..., verantwoordelijk stelt ;

Dat in zijn besluiten de dato 18 december 1967 eiser aan de rechtbank vraagt verweerder te veroordelen tot betaling ten definitieve titel van 29.915 fr. hoofdens schade aan wagen en ten provisionele titel van 50.000 fr. hoofdens morele en materiële schade vermengd, verhoogd met de vergoedende intresten vanaf 19 januari 1963, de gerechtelijke intresten en de kosten, en alvorens verder recht te doen een geneesheer-deskundige aan te stellen met de gebruikelijke opdracht ;

I. Feiten.

Overwegende dat uit de voorgebrachte fotokopij van de zonder gevolg gerangschikte strafbundel blijkt dat op voornoemde datum rond 17.40 uur te Heist-op-den-Berg, eiser zijn personenwagen bestuurde over de Aarschotsesteenweg in de richting Lier, wanneer hij op een bepaald ogenblik bij het kruisen in aanrijding kwam met de legervrachtwagen gevoerd daar M..., komende uit de tegenovergestelde richting ;

Dat op het tijdstip der feiten het gesneeuwd had, dat langs beide kanten der rijbaan er hoge sneeuwbermen lagen en dat in het midden de baan vrij gemaakt was door een bulldozer ;

Overwegende dat luidens de versie van eiser, hij voor de tegenligger moest uitwijken en dat wanneer hij bijna stilstond, langs de uiterste rechterzijde tegen de berm sneeuw, zijn voertuig aan de linkervoorzijde aangereden werd, niettegenstaande de legervrachtwagen ruimte genoeg had om hem te kruisen ;

Dat volgens de bestuurder van het legervoertuig, hij bij het zicht van eisers wagen naar tweede versnelling overschakelde, zijn voertuig naar uiterst rechts stuurde tot tegen de stoeprand ten einde het tegemoetkomend verkeer doorgang te verlenen, doch dat bij het kruisen met de personenwagen hij plots een slag aan de achterzijde hoorde.

II. Verantwoordelijkheid.

Overwegende dat alhoewel er geen getuigen voorkomen in de strafbundel, die de aanrijding zelf hebben gezien, door de verklaringen van V..., A... en K..., die onmiddellijk na het ongeval ter plaatse kwamen, nochtans duidelijk bewezen is dat het voertuig van eiser zich na de aanrijding op het rechtergedeelte van de rijbaan bevond en dit zo uiterst rechts als mogelijk (cfr. V... : « Beslist stond het nog op het vrijgebleven rechtergedeelte van de baan » ; A... : « ...uiterst rechts tegen de opgewaaide sneeuw gedrukt. Die kon niet meer rechts dan hij stond door de sneeuw » ; K... : « De Ford-Taunus stond volgens mij uiterst rechts van de baan... Ik meen zelfs dat hij met zijn rechterflank in de sneeuwberm gedrukt was » ;

Dat uit dezelfde verklaringen eveneens gebleken is dat, na de aanrijding, de wagen van eiser onmogelijk kon verplaatst geweest zijn gezien enerzijds de motor ervan niet meer gangklaar was en het linkervoorwiel vast zat doordat de slijkwieder er volledig tegen gedrukt was (hetgeen ook het draaien van het stuur niet meer toeliet — cfr. K...) en anderzijds eiser gekwetst was en versuft achter het stuur zat ;

Overwegende dienvolgens dat deze elementen met voldoende zekerheid toelaten te besluiten dat ook bij de aanrijding de wagen van eiser zich op het rechtergedeelte van de baan bevond en dit zoals afgebeeld op de schets ;

Overwegende dat eens dit zonder twijfel uitgemaakt is, het ongeval alleszins alleen te verklaren is doordat in-

tegendeel de voerder van het legervoertuig niet genoegzaam het rechtergedeelte van de baan gehouden heeft en bij het kruisen onvoldoende ruimte gelaten heeft aan de linkerzijde (art. 12 en 20 wegcode);

Overwegende dat de stand van het legervoertuig, zoals aangeduid op de schets, op het ogenblik der aanrijding, niet overeenstemt met de uitleg verstrekt door de Engelse militairen, volgens dewelke de aanrijding zich voordeed tussen de linkerachterkant van hun voertuig en de linker-voorkant van de wagen van eiser;

Overwegende dat zelfs indien op dat stuk de uitleg van de militairen juist is en eiser zich dus in de juiste aanduiding van de stand van het legervoertuig bij de aanrijding zou vergist hebben — wat mogelijk is gezien het duister was op het ogenblik der feiten, eiser versuft werd en een hersenschudding opliep en het legervoertuig niet ter plaatse is gebleven —, zulks nochtans gelet op het hogerverwogene niet van aard is de verantwoordelijkheid te verleggen;

Dat immers, volgens de beweringen der militairen, zij naar rechts trokken met hun voertuig (10ton) om eiser door te laten; dat, in dat geval, zulks voor gevolg had dat het voorste gedeelte van hun zware wagen werkelijk naar rechts ging doch eveneens dat het achterste gedeelte van hun wagen tijdens die beweging nog meer naar links kwam te staan zodat het precies dit deel van hun wagen kan geweest zijn dat met de wagen van eiser in aanraking kwam;

Overwegende dat uit dit alles blijkt dat het ongeval en de veroorzaakte schade alleen te wijten is geweest aan M..., zodat deze volledig verantwoordelijk dient gesteld.

III. Juridische grond van de eis.

Overwegende dat verweerder laat gelden dat vermits het gaat om een ongeval veroorzaakt door een Engelse militaire vrachtoverder in NATO-verband, zijn verantwoordelijkheid (van verweerder) niet kan steunen op art 1384 B.W.B. doch op art. 8 par. 5 tot 7 van de wet van 9 januari 1953, waarbij wordt goedgekeurd de overeenkomst van Londen van 19 juni 1951 betreffende het statuut van in een der geallieerde landen aanwezige Belgische strijdkrachten en het statuut van de in België aanwezige strijdkrachten van bedoelde landen;

Overwegende dat eiser in besluiten tegenstelt dat verweerder alleszins tot vergoeding gehouden is, zowel op grond van art. 1312 e.v. B.W.B., als op grond van de wet van 9 januari 1953;

Overwegende dat in casu de verantwoordelijkheid van verweerder alleen kan steunen op de bedoelde beschikking van de wet van 9 januari 1953; dat gezien in besluiten eiser zich ook op deze wetsbeschikking steunt, zijn eis op die basis dient aanvaard;

Overwegende dat de omstandigheid dat eiser in het eksploot van rechtsingang de wet van 9 januari 1953 niet vermeld heeft, niet van aard is zijn vordering af te wijzen;

Dat immers niets een eisende partij verplicht in de dagvaarding de wettelijke schikkingen aan te duiden die dienen tot grondslag van de eis; dat het volstaat dat de verwerende partij zich niet heeft kunnen vergissen nopens het voorwerp van de vraag, de aard, de oorzaak en de draagwijdte van de vordering (cfr. Beroep Luik dd. 3-11-1960 - Pas. 1961, II, 215 - Rb. Nijvel dd. 1-3-1961, Bull. Ass. 1962, 517); dat eiser in de dagvaarding duidelijk gesteld heeft: « Aangezien de voormelde Engelse militairen meer bepaald de voerder M..., voor wie hiernagedaagde instaat, verantwoordelijk zijn voor de schadelijke gevolgen van kwestieus ongeval »; dat verweerder zich dan ook niet heeft kunnen vergissen.

IV. Schade.

a) Autoschade: ...

BIBLIOGRAPHIE

HET TIJDSCHRIFT « JURA FALCONIS »

Lustrum-viering

Toen men gedurende het academisch jaar 1964-65 de uitgave van een tijdschrift overwoog, dat toen nog met de duistere benaming V.R.G.-blad werd aangeduid, had men nog niet de ambitie, die uiteindelijk tot het huidige Jura Falconis heeft geleid. De bedoeling die bij de stichters, het toenmalig bestuur van het Vlaams Rechtsge-nootschap onder de leiding van Karel van Hoestenbergh, op de voorgrond lag, was het publiceren van eigen werk der studenten, wat voornamelijk zou neerkomen op interessante gedeelten van de verslagen die in het kader van de seminaries werden opgemaakt. Het ging hier nog niet om grootscheepse analyses of academische uiteenzettingen, maar wel om een bescheiden poging van studenten om een klaarder inzicht te bereiken in sommige aspecten van de leerstof.

In de eerste nummers van Jura Falconis werden nochtans ook bijdragen opgenomen van professoren en assistenten van de universiteit, en zelfs van personen die daar volledig buiten stonden, zoals de vroegere voorzitter van het A.C.V., August Cool. Hierin school echter het gevaar dat het oorspronkelijk opzet, de publicatie van werk der studenten, op de achtergrond zou geraken, zodat men in de latere jaargangen van deze formule is afgeweken. De klemtoon bleef liggen op de « juridische studentenliteratuur », waar ieder de gelegenheid werd geboden zijn eerste stappen te plaatsen op het domein van de wetenschappelijke publicaties. Hierdoor werd een lacune opgevuld die tot dan toe bestond in de Leuvense Rechtsfaculteit. Jura Falconis vormde de concrete neerslag van de nieuwe studiebenadering, welke in die periode stilaan werd uitgewerkt, en waardoor meer de nadruk kwam te liggen op persoonlijk werk van de studenten, dat dan door de opname in een eigen tijdschrift meer naar buiten kon treden.

In dit perspectief kon Jura Falconis evolueren tot een volwaardig juridisch studententijdschrift met een eigen stijl en gestalte, als uitdrukking van een nieuw studententype dat zich reeds in de studietijd productief weet te manifesteren.

Door de opname van verslagen over voordrachten, gastcolleges en congressen die aan de universiteit werden gehouden, bekam men bovendien een overzicht van alle juridische activiteiten die daar werden ingericht.

De verspreiding van Jura Falconis bleef aanvankelijk beperkt binnen het enge kader van de Leuvense rechtsstudenten en enkele geïnteresseerde professoren. Naarmate het wetenschappelijk peil werd opgedreven slaagde men er echter in een ruimer publiek te bereiken, dat niet alleen de afgestudeerden omvatte, maar ook daarbuiten trad, zodat een effectieve band kon tot stand komen tussen de studenten en de juridische wereld buiten de faculteit der rechtgeleerden. Zo kunnen op dit ogenblik alle jaargangen worden geconsulteerd in de belangrijkste bibliotheken van het land. De beslissing om de administratieve kant en de uiterlijke presentatie beter uit te werken is hier zeker niet vreemd aan.

De opgenomen artikelen werden in de laatste jaargang dan nog aangevuld met een beknopte samenvatting in het Frans, het Engels en het Duits. Het plan is uitgewerkt om te starten met een kroniek van wetgeving en literatuur over de belangrijkste rechtstakken en bovendien is er naar gestreefd in de mate van het mogelijke elk nummer te wijden aan een bepaald thema, om op die wijze tot een degelijke uitwerking te komen, waardoor het be-wijs kan worden geleverd dat de student een volwaardig

partner is in het wetenschappelijk onderzoek aan de fakulteit. Hierbij is veel te danken aan de medewerking van professoren welke er toe bijdraagt een doordacht en gecontroleerd wetenschappelijk blad te vormen, dat echter uitsluitend in handen van de studenten moet blijven.

Een handicap blijft evenwel dat de medewerking vanwege de studenten volkomen belangloos moet geschieden, wat een niet te ontkennen verzwaring betekent van het normale werkprogramma. We denken hier bijvoorbeeld aan de grote juridische Amerikaanse tijdschriften welke door studenten worden uitgegeven, die daarvoor als werkelijke vrijgestelden zorgen. Nochtans is dit geen beletsel gebleken om na vijf jaar een stadium te bereiken, waardoor Jura Falconis een belangrijke plaats heeft ingenomen onder de universitaire publicaties.

De lustrumviering die aan het verschijnen van de vijfde jaargang zal gepaard gaan, is er juist op gericht deze positie van Jura Falconis verder te belichten. De hoop is gewekt dat dit een nieuwe aanloop kan betekenen om verder te gaan op de ingeslagen weg en om een nog ruimere bekendmaking van de objectieven van het tijdschrift te bekomen. Dit zou uiteindelijk aan Jura Falconis een plaats kunnen bezorgen naast de reeds gevestigde bladen als het Rechtskundig Weekblad en het Tijdschrift voor Privaatrecht.

Huidige organisatievorm.

Tot vorige jaargang werd Jura Falconis slechts geleid door een redactieraad, waarin de hoofdredacteur de wetenschappelijke richting aangaf en de redactiesecretaris het administratieve beheer voerde. De moeilijkheden die dit in de praktijk meebracht, hebben geleid tot een decentralisatie door splitsing in een redactie- en administratieraad. In de redactieraad is een procedure uitgewerkt ter beoordeling van de bijdragen, onder toezicht van een leescomité, bestaande uit enkele professoren. Voor de lopende jaargang heeft dit reeds tot zeer positieve resultaten geleid.

Aan elk van de leden van de administratieraad is een omschreven functie toegewezen, een systeem dat zich opdrong wegens de grotere omvang en de ruimre verspreiding van het tijdschrift. Naast de vaste leden van de raad wordt nog regelmatig beroep gedaan op vrijwillige medewerkers, terwijl het geheel onder toezicht blijft staan van de redactiesecretaris.

De uitgave van Jura Falconis, als wetenschappelijk juridisch tijdschrift van studenten, is tot hertoe slechts mogelijk gebleven door de ruime steun, die sinds enkele jaren werd verkregen van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur.

Een grote hulp werd ook bekomen van enige andere instellingen die zich steeds hebben ingezet voor de verdere ontwikkeling van het Vlaamse juridisch leven, zoals de Algemene Praktische Rechtsverzameling en het Rechtskundig Weekblad, welke Jura Falconis steeds met raad en daad hebben bijgestaan. Dit heeft het mogelijk gemaakt de gewone abonnementsprijs op tweehonderd frank te behouden.

De brede verspreiding van de abonnementen wijst op een belangstelling die niet enkel beperkt blijft binnen het universitaire kader, zodat de oplage reeds is vermeerderd tot een getal dat vele andere publicaties niet bereiken, ondanks het feit dat de uitgave alleen door studenten wordt verzorgd.

De viering die ter gelegenheid van het vijfjarig bestaan van het tijdschrift werd gepland, zal bestaan uit een openbare academische zitting met de medewerking van Meester Beekhuis, die in Nederland actief heeft deelgenomen aan de oprichting van *Ars Aequi* een juridisch tijdschrift dat

gazamelijk wordt uitgegeven door de rechtsstudenten van de Nederlandse universiteiten.

Hij zal voornamelijk wijzen op de wetenschappelijke waarde van een studentenpublicatie. Nadien zal er een receptie volgen waarop iedereen is uitgenodigd.

Voor verdere inlichtingen kan men zich steeds wenden tot het redactiesecretariaat van Jura Falconis, R. Vander Vaerenlaan 10, te Leuven.

Administratieve inlichtingen.

- Redactiesekretariaat - Jura Falconis
R. Vander Vaerenlaan, 10
Leuven.
- Abonnementsprijzen 5^e jaargang 68-69
Gewoon abonnement 200 F.
Steunabonnement 500 F.
- Abonnementsprijzen voor eerste 4 jaargangen.
Gewoon abonnement 150 F.
Steunabonnement 400 F.
- Mogelijke inschrijving op het register van de 5 jaargangen.
- P.C.R. 890 van Kredietbank (zetel Leuven 3 voor rekening nr. 3700/13/25.500 van Jura Falconis-redactiesekretariaat.

BALIELEVEN

Conferentie der Jonge Balie te Dendermonde Plechtige Openingszitting

Op zaterdag 14 december 1968 had de plechtige openingsvergadering plaats van de Conferentie der Jonge Balie bij de Rechbank van Eerste Aanleg te Dendermonde in het gerechtsgebouw aldaar.

De Voorzitter, Mr Maurice Mortier, had het genoegen in zijn zeer opgemerkte inleidende rede een uitgelezen en zeer talrijk opgekomen publiek te mogen verwelkomen, waaronder de heer Minister van Justitie, de heer Raadsheer Beeckman, de heer Advocaat-Generaal Versé, de heer voorzitter van de Rechbank van Eerste Aanleg te Dendermonde, de heer Procureur des Konings, vele magistraten uit het rechtsgebied, stafhouders en voorzitters van verschillende jonge balies, parlementairen, notarissen, griffiers, enz.

De openingsrede werd uitgesproken door Mr Eric Mertens met als onderwerp « Lichamelijke schade met bestendige werkonbekwaamheid en schadevergoeding in het gemeen recht ».

Het uitstekend betoog van Mr Eric Mertens genoot de volle aandacht van het gespannen luisterend publiek. Mr Eric Mertens behandelde inderdaad de meest belangrijke twistpunten in verband met het dagelijks probleem van de schadevergoeding voor lichamelijke schade met bestendige werkonbekwaamheid.

Hij wees hierbij op de onzekerheid die heerst in de rechtspraak en wees op de verschillende redenen, die de schatting van deze schadevergoeding zo moeilijk maken.

Spreker onderzocht achtereenvolgens de verschillende problemen: Welke werkonbekwaamheid moet vergoed worden? Wanneer is er materiële schade? Moet de vergoeding worden uitbetaald in rente of in kapitaal? Hoe moet het basisinkomen bepaald worden? Moet het bruto- of netto-inkomen als basis genomen worden? Mag rekening worden gehouden met de toekomstmogelijkheden van het slachtoffer? Welke rentevoet moet worden toegepast? Van wanneer begint de intrest te lopen? Kunnen de vergoedingen gecumuleerd worden?

Al deze bijzonder ingewikkelde problemen werden op een duidelijke manier belicht door Mr Eric Mertens, zodat het geen verwondering kan wekken dat zijn uiteenzetting een zeer verdiend applaus oogstte.

De klassieke kritiek op deze openingsrede werd gebracht door de heer Stafhouder Mr Deurinck, die van de gelegenheid gebruik maakte om ook enkele actuele problemen van de advocatuur aan te raken.

Na deze zeer geslaagde openingsvergadering werd in het Stadhuis te Dendermonde een schitterende receptie aangeboden door de heer Stafhouder Mr Deurinck.

De avond werd besloten met een banket in het Hotel « Serwir » te St. Niklaas, waaraan ook de dames van de confraters aanzaten. Dit banket, dat in een uitstekende stemming verliep, was de prachtige bekroning van een heugelijke dag, waarvoor het Bestuur van de Conferentie van de Jonge Balie te Dendermonde alle lof verdient.

J. Van den Heuvel

Conferentie der Jonge Balie te Tongeren.

Studiedagen over de gerechtelijke hervorming
30 november — 7 december 1968.

Als een gans nieuw wetboek in voege treedt is een recyclage beslist geen overbodige luxe, zelfs niet voor juristen. Door zijn gelukkig initiatief twee studiedagen over de gerechtelijke hervorming in te richten kwam het Bestuur van de Jonge Balie op gunstige wijze tegemoetgetreden aan een in onze provincie als zeker dringend aangevoelde behoefte tot informatie.

Het was dan ook een ongewoon talrijk publiek dat zich op zaterdag morgen 30 november 1968 te 9.30 u. verdrong in de moderne lokalen van de Rijksnormaalscholen te Tongeren: magistraten van het Hof van Beroep, van de rechtbanken van eerste aanleg en van de vrederechters van de arrondissementen Hasselt en Tongeren, zo van zetel als van parket, griffiers, ambtenaren van het Openbaar Ministerie, notarissen, deurwaarders, zeer vele advocaten en het volledige Tongerse korps van pleitbezorgers.

Na het welkomwoord van de heer Voorzitter van de Conferentie meester Ver Berne, werd de eerste spreker beurt aangevat door professor A. Fettweis van de Luikse universiteit, doch wonende te Tongeren, over « Les Institutions judiciaires ». Onderbroken door een korte koffiepauze omstreeks elf uur, nam deze uiteenzetting, gekruid met pittige humor en treffende uitspraken, de ganse voormiddag in beslag.

Rond 13 u. werd de lunch door de deelnemers genomen in het instituut zelf. De namiddagzitting werd dan gewijd aan de uiteenzetting van professor M. Storme van de Universiteit te Gent over « De Procedure ». Het is bewonderenswaardig hoe een zich zelf weinig aantrekkelijk onderwerp zoals dat van termijnen en pleegvormen, de algemene aandacht weet levend te houden als het door prof. Storme zo overzichtelijk wordt behandeld.

Na de koffiepauze van 17 u., laenden beide sprekers zich tot het vragenuurtje. De juridische verbeeldingskracht van de talrijke vragenstellers zorgde ervoor dat het « paneel » duchtig onder vuur werd genomen. Toen de klok de 18 u. voorbij was, stelde de contractueel verplichte ontruiming van het gebouw spijtig genoeg een einde aan heel wat interessante en geanimeerde discussies.

Op de volgende zaterdag waren de dienaren van de H. Yvo zowel als die van Themis weer even talrijk en vroeg opgekomen om ditmaal de heer koninklijke commissaris prof. E. Krings te beluisteren. Vooraf had de heer Voorzitter van de Rechtbank gebruik gemaakt van de aan-

wezigheid van de vader van de gerechtelijke hervorming om hem de erbarmelijke toestand en het gebrek aan ruimte te tonen van het semi-bouwwallige gebouw, dat met pleegt het Tongers « paleis » van justitie te noemen en waarvan thans reeds ruim veertig jaar geleden een afgevaardigde van het Ministerie besloot dat het niet langer meer dienst kon doen...

Na de opening van de vergadering door meester Ver Berne wenste de heer Voorzitter van de Rechtbank Driesen de Jonge Balie geluk met het gedurfde en grootse initiatief en met het overweldigend succes, dat het ge-oogst had. In zijn met grote aandacht gevolgde spreekbeurt over de « Uitvoeringsprocedure » toonde de heer koninklijke commissaris ons de talrijke innovaties en voordelen van het nieuwe systeem. Na de koffiepauze beantwoordde prof. Krings, die vervoegd was geworden door prof. Fettweis, samen met deze laatste de talrijke vragen.

Het slotwoord van deze studiedagen werd uitgesproken door de heer Stafhouder Robijns. Hij dankte in het bijzonder de inrichters en de sprekers en zette de verdiensten in het licht, naast die van de koninklijke commissarissen Van Reepinghen en Krings, van de ministers die aan de basis liggen van het wetgevende werk, de heren P. Harmel, P. Vermeylen en P. Wigny. De heer Stafhouder bracht een treffende hulde aan de scheidende heren pleitbezorgers, die gedurende jaren door hun dienstvaardigheid en hun prettige omgang tot de meest beminnelijke figuren van het Tongers gerechtshof hebben behoord en thans nog hun sympathie betoonden door hun voltallige aanwezigheid op deze week-ends.

Als slot had in de beste sfeer een aangename receptie plaats, waaraan zelfs een verrassend rinkelende schoolbel nog meer animo bijzette.

De Jonge Balie heeft de bedoeling een uitvoerige samenvatting van de drie gehouden uiteenzettingen in syllabusvorm te publiceren als praktische leidraad bij het nieuw gerechtelijk wetboek.

TIJDSCHRIFTEN

Tijdschrift voor sociaal recht : jg. 1968 - nr. 6 :

Halleman P., Du droit au salaire en cas de grève intermittente.

Advocatenblad : jg. 1968 - nr. 11 :

De Savorin Lohman A.F., de interlokale associatie. — Kemp F., De B.T.W. in de advocatenpraktijk. — Beekhuis C.H., Het voor advocaten en procureurs tijdens de Republiek gldende Tuchtrecht III. — Van Werkum H.D., Afschrijving.

Sociaal Economische Wetgeving : jg. 1968 - nr. 10 :

Donner A.M., Openingswoord bij de algemene vergadering van de Vereniging voor Europees recht. — Brinkhorst L.J., Geldt de voorrang van het gemeenschapsrecht ook voor de Franse Conseil d'Etat ?

Journal des Tribunaux : jg. 1968 - nr. 4640 :

Inhoudstafel.

Répertoire Fiscal : jg. 1968 - nr. 7-8-9 :

Dispositions administratives. — Jurisprudence. — Documentation internationale Etrangère et Comparée. — Bibliographie.

Bulletin de l'Union Internationale des Avocats : jg. 1968 - nr. december :

Activités de l'U.I.A. — Congrès de Londres. — Nouvelles des barreaux. — Articles de fond. — Commission Consultative.

Recueil Dalloz Sirey (Parijs) : jg. 1968 - nr. 43 :

Notes de Jurisprudence.